

ТРИЗЕНЬК REVUE HEBDOMADAIRE **TRIDEN'N**
UKRAINIENNE

Число 22-23 (230-231) рік вид. VI. 8 червня 1930 р. Ціна 2 фр. (Prix 2 fr.)

Від Уряду Української Народної Республіки.

Десять років лютий ворог збройною рукою тримає Україну в тяжкій неволі. Широкі родючі лани її сплюндровано, веселі гаї порубано, худобу винищено, селянське добро понівечено, хліборобів землі позбавлено, покріпачено, міста пограбовано, запаскуджено. промисловість захоплено, торгівлю знищено. Святі Божі церкви та доми молитви обкрадено та перероблено на видовища, касарні, стайні. Мільйони українського люду замордовано, заморено в'язницями, засланням, голодом, хворобами, а сотні тисяч сиріт покинуто обдіраних, голодних на призволяще. З багатой многолюдной України ворог зробив країну нещастя й плачу, а вільний народ український примушено жити в неволі, злиднях, голоді й холоді.

Десять років так ворог мучить Україну та все не вдається йому зробити з вільнолюбного народу українського слухняного безсловесного раба свого. Дорогі традиції давньої старовини, вільний дух козацький предків та свіжі спомини про недавню вільну, самостійну Державу свою — Українську Народню Республіку, про національний Уряд та про героїчне військо українське підтримують сили народу, його впертість в тяжкій боротьбі з лютим ворогом за державну незалежність.

Минулого року ворог України розпочав новий наступ, щоб знищити, нарешті, відпорну силу народу українського, опанувати його волею, його душею, як опанував він його землю. Цей наступ планово перево-

диться нині в усіх ділянках життя: в державній — шляхом знищення останніх ознак відокремленості України від Москви; в економічній — через захоплення Москвою центрів української промисловості та грабіжний вивіз природних багатств України і здобутків сільського господарства, відібрання в селян землі та примусове утворення колективних господарств; в соціальної — шляхом роз'єднання селянства, сіянням ворожнечи, заведенням кріпацтва в колективах та примусових робіт; в релігійній — шляхом скасування Української Автокефальної Церкви, переслідування релігії, росповсюдження безбожництва; в культурній — скасуванням волі наукового дослідження й думки та переслідуванням вчених і культурних діячів.

До цього всього додано ще й кривавого нелюдського терору. Тисячі найбільш свідомих українських громадян без суду розстріляно, ув'язнено або заслано на північ Московщини та до Сибіру. А 45 видатних представників української інтелігенції, наукових та культурних діячів, виділено та поставлено перед большевицький суд у Харькові. Судили їх за патріотизм, за спротив комунізму, за працю на користь української культури, за прагнення самостійності України, за надію на поворот Української Народньої Республіки. Їх обвинувачували за зносини з Урядом Української Народньої Республіки та кидали на цей Уряд ганебні, провокаційні наклепи і вигадки.

Влаштовуючи Харьківський процес, засуджуючи підсудних на тяжкі кари, большевицька, окупаційна влада України, думала залякати цим український народ, відвернути його від Української Народньої Республіки, дискредитувати легальний Уряд та цим ослабити спротив народу і привернути його до признання окупантської влади.

Та помилився наш ворог і тепер, як помилився він р. 1926, коли рукою найманого ката вбив у Парижі Голову Директорії, Головного Отамана війська Української Народньої Республіки, Симона Петлюру. Та не зламав він волі українського народу, лише виявив своє безсилля та показав цілому світові, що український народ і після 10-ти років окупації ставиться до большевицької влади, як до влади чужої; що як раніше, так і тепер український народ бажає самостійної Української Народньої Республіки, свого національного Уряду та під його проводом готовий розпочати останній бій з ворогом за правду і незалежність.

Народе Український! Твоя незломна твердість, впертість в боротьбі з ворогом, віра в конечну перемогу права і справедливості викликають подив цілого світу та дають Урядові Української Народ-

ньої Республіки силу і твердість провадити невтомну боротьбу з ворогом України.

Мріючи разом з народом українським про встановлення миру та спокою в Європі і на цілому світі, Уряд Української Народньої Республіки констатує, що давно жданої паціфікації не може бути доти, доки поневолені народи і в першу чергу багатоміліонний народ український, не будуть мати власної хати — своєї незалежної держави. Не вірячи в добрі наміри ворожої Москви, Уряд Української Народньої Республіки дбає про збереження кадрів нашої лицарської армії та прикладе всіх зусиль до розгорнення тих, просякнутих традицією нашої боротьби, кадрів і утворення міцної регулярної армії для виборення та забезпечення незалежності і могутності Української Держави.

Всупереч ганебним наклепам ворога, Уряд Української Народньої Республіки непохитно стоїть на тих основах самостійної української державности, які встановлені були волею Твоєю, Народе Український. Жадних договорів з чужоземними державами, які моглиб позбавити Україну самостійности та незалежности, Уряд Української Народньої Республіки не заключав і ніколи не заключить.

Єдиний договір, що було заключено р. 1920 з Польщею в найтяжчих умовах боротьби з більшовиками, дав визнання Польщею повної самостійности Української Народньої Республіки і забезпечив невтручання яких будь чужоземних чинників у внутрішнє життя незалежної Української Держави. Ані з Деникином, ані з Врангелем Уряд Української Народньої Республіки договорів не складав.

Тому, нікчемною брехнею являються закиди ворогів нашої святої справи, ніби національний Уряд України схилився коли небудь до обмеження державної суверенности українського народа.

Уряд Української Народньої Республіки весь час бореться і буде боротися до кінця за відновлення Української Національної Держави на основах повної незалежности, народоправства та демократичного державного ладу. Він стремить до того, щоб на самостійній, не від кого незалежній Україні було встановлено такий державний, соціальний та господарський лад, який існує в передових демократіях світу, щоб наш народ, селянство й робітники, жили в таких умовах, в яких вони живуть на Заході та в яких мають право жити з огляду на їхню працю, на їхню важливу роллю у вільній, демократичній Українській Державі.

З окрема Уряд Української Народньої Республіки стоїть за призначення права власности на землю за селянством України. Він ніколи

не визнавав і не визнає за бувшими землевласниками-поміщиками права на поворот їм землі, або на стягання з селянства платежів за відібрану землю, як рівнож відкидає й нові форми панщини, запроваджені на Україні окупаційною владою у вигляді колективних та державних сільських господарств, в яких селян позбавлено права на землю, на здобутки їхньої праці та переворено в безправних кріпаків північного деспотизма.

Уряд Української Народньої Республіки стоїть за охорону всіх законних інтересів робітництва, визнає за ним право страйків, коаліцій та ставить своїм завданням організацію державної охорони праці, урегулювання робітничого дня і соціяльне забезпечення робітників.

Уряд Української Народньої Республіки стоїть за вільну зовнішню і внутрішню торгівлю, за вільну ініціативу в промисловості.

Стоючи на принципах демократії, Уряд Української Народньої Республіки визнає рівні політичні і громадські права за всіма громадянами Української Народньої Республіки без різниці стану, полу, віри і народности та повну їх рівноправність перед законом і судом.

Громадянам України, що належать до національних меншостей, Уряд Української Народньої Республіки забезпечує всі права їхньої національності, культури, згідно з нормами міжнародного права.

Виходячи з засад правової державности та визнаючи рівноправність всіх громадян перед законом, Уряд Української Народньої Республіки дбатиме про встановлення на Україні твердої влади на основах права і закону.

Уряд Української Народньої Республіки не визнає ніякої диктатури, державної чи класової, всіма засобами буде боротися проти засилля, ексцесів, надужиття сваволі, позасудової розправи сильнішого над слабшим. Він буде вживати всіх заходів, щоб знищити посіяну ворогом ворожнечу між народами і класами України та встановити мирне співжиття їх на спільній батьківщині.

Уряд Української Народньої Республіки визнає за всіма громадянами України волю віри й право на вільне задоволення релігійних потреб; волю слова, друку, професії, організацій, зборів; забезпечує всім громадянам недоторканність особи, мешкання, кореспонденції.

Уряд Української Народньої Республіки дбатиме про обов'язкову початкову освіту народу, про збільшення нижчих, середніх і вищих шкіл, про розвиток науки і культури взагалі та про повну волю наукового досліду і думки.

Стверджуючи це й обіцяючи непохитно боротися за проголошені основи державного життя самостійної України, Уряд Української Народньої Республіки, після звільнення України від ворога, складе перед Тобою, Суверенний Народ України свої повновласті, доручені йому першими парламентами України.

Обставини й воля Твоя, Народу Український, вкажуть час і місце скликання Всенароднього Парламенту Вільної, Самостійної України, який, яко верховний орган господаря землі української — народу її, остаточно встановить форму державного ладу України та закріпить його органічним конституційним Статутом Незалежної, Суверенної Української Держави.

Народе Український! Наближається рішачучий час. Сили ворога слабнуть, розпорозуються впертість зменшується. Ще одне, останнє зусилля і він впаде, переможений. Щоб добути цю перемогу, щоб наблизити довгожданий мент відновлення вільної, самостійної Української Держави, Уряд Української Народньої Республіки закликає Тебе, Народе Український, на Україні і в розсіянні суший, забути всі часові внутрішні розходження, об'єднатися, скупчити всі сили розуму і волі на одному завданні, на одній спільній національній меті: одностайно й однодушно на ворога стати за звільнення рідного краю від московської неволі та за відновлення самостійного, незалежного державного життя на вільній Українській Землі.

А. Лівницький (р. в.)

Заступник Голови Директорії
Головний Отаман Війська і Флоти Української Народньої Республіки

В. Прокопович (р. в.)

Голова Ради Народніх Міністрів

В. Сальський (р. в.)

Генерального Штабу
Генерал-хорунжий Міністр Військових Справ

26 травня 1930 року

Париж, неділя, 8 червня 1930 року.

Цього року Союз Українських Емігрантських Організацій справляє п'ять літ з часу свого повстання. Для наших умов на еміграції це дата дуже визначна, і тому з приємністю даємо в цьому числі «Тризуба» місце для матеріалів, що освітлюють п'ятилітнє існування цього Союзу.

Почався Союз майже з нічого. Кільки Громад, що склалися в своїй більшості з б. вояків армії УНР, яка була інтернована в таборах у Польщі, запалені ширим почуттям до організованої праці поклали основу Союзіві. Те патріотичне почуття, що колись вело до бою за волю України в минулій боротьбі, керувало і тут, у змінених формах їхнього життя, на теренах Франції до маніфестації українського імені, мало відомого на Заході, такого ненависного старшій і більш численній російській еміграції, до оборони своїх прав юридичних і національних, до збереження еміграції від денационалізуючих впливів, до організованого існування, до творчої праці, до патріотичної і продуктивної діяльності.

Тепер, через п'ять років, Союз виріс у велику організацію. Не дивлячися на розкладові впливи, як своїх, що залюбки взяли до творення перешкод у розвитку Союзу, так і чужих, ворожих сил, що скористалися з нагоди, що твориться молода громадська еміграція і прагали всіх зусиль, аби її, як не прибрати до своїх рук, то всіляко підривати її і зовні і з середини.

Але марні були ті заходи. Союз помага, але вірно розвивався і розвивається. І за цей час переверг не магу працю, хоч найбільшою перешкодою в його роботі — це був брак грошей.

Поминаючи організаційний розвиток його, поминаючи доомову й культурну акцію, треба сказати, що його повстання і діяльність спричинилися у великій мірі до того, що тут у Франції, вперше ніж в інших країнах, було розбито те вкорінене розуміння «russe», що покривало собою еміграцію із сходу Європи. Тут раніше ніж в Чехії, чи в Польщі українські емігранти здобули право називатися в документах — «d'origine ukrainienne».

Вийшов Союз, розвиваючи свою діяльність, і на міжнародній форум, розпочав він затяжну, розраховану на роки, роботу, все далі і далі здобуваючи собі позиції, з яких вже не можна його вибити. Його участь в праці Комісаріату Ліги Націй — треба вважати великим здобутком в життю нашої еміграції, що не тільки на терені Франції перебуває.

Одночасно, як складова частина, увійшов Союз і до ширшого об'єднання, що зв'язує між собою осередки української еміграції і по інших країнах, що має своїм центральним органом — Головну Еміграційну Раду. І треба зазначити, що акцію в справі цього ширшого об'єднання Союз плекав дуже давно і вніс до неї і свою чи не найбільшу частку праці. Один з перших він взявся за цю справу згідно з постановами свого 2-го з'їзду, що одбувся в кінці 1925 року.

Він здобув собі ім'я, пройшовши тяжкий шлях організаційний і на око показавши, скільки важить існування громадської організації в наших умовах. Він здобув собі і почесне місце серед організованої еміграції.

Багато зробив Союз, але багато ще лишається перед ним. Багато перешкод переборено, багато є стереду. Але в своїй твердій лінії Союз переходив їх, стараючися робити все, що було в його мізерних фінансових силах.

Треба побажати йому дальшого успіху і у його впевненій роботі дальшого розвитку.

В п'ятиліття Союзу.

Коли українська еміграція у головній своїй масі 18 листопаду 1920 року перейшла Збруч та залишила рідні терени, то здавалося, що це не надовго. Хотілося вірити, що за кілька місяців ми знову наберемося сил, знову повернемося до Києва і там відбудуємо велику соборну державу українську.

Доля судила інакше.

Я згадую собі, як сьогодні, незабутній день 22 січня 1918 року — день проголошення незалежності України. У цей день хотілося вірити, що ця гарна казка перетвориться у дійсність, що нам вдасться відразу здобути цю незалежність. На жаль, історія нас навчає іншого. Нація не будується за один день. Вона повинна пройти крізь великі муки, очиститися у крові своїх найкращих синів і лише на цьому страшному ґрунті збудувати свою незалежність.

Наша визвольна боротьба нам це показала.

Дійсно, спочатку визвольного руху існувала лише невеличка купка українських патріотів, у масі ще не пробудженого українського народу, яка робила справу, — «святе божевілля», як то вірно назвав Головний Отаман Симон Петлюра.

А народ, народ пригноблений віковою неволею, ставився до них байдуже, а іноді й вороже.

Але ця невеличка купка зробила колосальну працю, бо вона довела до того, що народ наш прокинувся, пригадав своє минуле і зараз боротьба за визволення стоїть на певному шляхові.

Треба лише робити так, щоб ця боротьба прийшла до перемоги як найскорше та з найменшими витратами.

Страшний іспит проходить зараз і ціла нація, і еміграція з окрема.

І треба визнати, що не всі були готові до цього іспиту; аге по-за тим українці скоро зрозуміли всю цінність еміграції і еміграції організованої. А від цього лише один крок до головного, до необхідности бути у боротьбі всім разом, — до єдності. Перед цим принципом мусять відійти на другий план всі партійні суперечки, всі персональні рахунки.

Там, коли повернемося побідниками на свою землю, у своєму парламенті будемо мати різні партії, аге всі вони будуть однаково обороняти свою націю.

Добрий приклад тому дає Франція, де у мирні часи йде велика боротьба різних політичних партій, аге досить прийти годині небезпеки, щоб ціла нація піднялася, як один, в оборону своєї незагезности.

Отже, перше завдання української еміграції у цілому це — збудування єдиного національного фронту.

Оглянемося на наших ворогів — росіян, які всі, від Керенського і Мілюкова до Троцького, від В. Шульгіна до Стагіна — всі вони об'єднані проти нас.

Далі, зваживши сучасне становище на окупованій Україні, приходимо до другої тези: боротьба продовжується й мусить йти аж до остаточної перемоги.

Вороги наші вірно оцінюють вартість нашого існування-української еміграції, і з самого початку робили і роблять зараз все можливе до її розкладу. Справді, як що московські окупанти не посміли відразу почати репресії на Україні, то це є, як прояв сили цілого українського народу, так і здобуток, може й не безпосередній, української еміграції. Аге вже час, щоб її потенціально енергія перетворилася у кинетичну, бо лише спільна та координована праця там на Україні і тут, на еміграції, можуть привести до конечної перемоги.

Нам пощастило зберегти наш законний уряд. І еміграція, повинна працювати з ним разом. Так само, як самий уряд повинен співратися на еміграцію, бо лише тоді він буде мати силу. Можна бути незадоволеним його діяльністю, його окремими членами, але не можна заперечувати тої величезної ваги, яку має для нас саме його існування.

Тому повинні ми всі працювати до його збереження.

Не треба змішувати працю урядовців з працею громадською. Але кожен, працюючи у своїй галузі і у взаємному контакті та піддержці, працює до створення тої величезної сили, яка переможе.

Великі надії покладає народ наш на еміграцію. Треба бути достойними цього довіря. Обов'язок кожного свідомого емігранта є працювати на відродження України. Той, хто цього не робить чи не хоче робити, є ворог вільної України. Кожен з нас повинен використати свій побут за кордоном, що би, повернувшись, бути ще більш корисним для своєї батьківщини.

Микола Шумщукій, Голова Союзу Укр. Емігр. Організації у Франції.

З принципом єднання йде необхідність збереження сил, збереження здорового елемента. До цього мусять прямувати як організована еміграція, так і самий уряд.

З цього виходить велика справа виховання нашої молоді, щоб, набираючися чужого, вона не забуває а свого. Не забугага нашу Україну

«... бо хто матір забуває,
того Бог карає».

Необхідно допомагати нашому студентству.

За 10 останніх років боротьба за українську державність стала остільки непереможним фактом політичної дійсности, що успіх і і остаточне осягнення нашої мети залежить зараз виключно від нас самих, нашої витривалости та рішучости у провадженню національної справи.

Зацікавлення у світі Україною зростає.

Разом з тим большезизм взагалі, і з окрема російська окупація.

України йдуть безупинно до свого кінця. І зараз питання вже йде не про самий більшовизм, а про те, що буде після його упадку.

Отже, у цей важливий момент, українська еміграція повинна напружити всі сили, але у відповідний момент бути готовою прийняти до спільної праці — відбудови держави. Для цього треба, щоб ціла еміграція була організована та об'єднана.

За п'ять років свого існування, не зважаючи на брак грошових засобів, Союз наш спромігся завойовувати собі відповідне становище. Серед громадянства кріпла віра у доцільність його існування. Відпадає все, що хитається, все непевне. Викристалізовується міцна група людей, які, не зважаючи на важку працю, не забули великих ідеалів, з якими вийшли з батьківщини, які й на чужині зберегли велику любов та відданість до своєї країни. І от цей елемент уявляє велику та реальну силу, необхідну для відбудови нашої держави.

Отже, у цей відповідальний момент, вся еміграція мусить об'єднатися коло свого центру та піддержати його своїм авторитетом.

До єдності кличуть нас наша ідея, наші здобутки і всі ті наші брати, які не вагаючися, віддали своє життя за волю України.

Недаром московські кати у Харкові загрожують розпорою з еміграцією. Ми їм можемо відповісти: «не загякаєте».

Бо кожна нова жертва, це новий крок до кінцевої перемоги, бо кожен український патріот сміло йде по своєму тернистому шляхові і ніякі муки, ані сама смерть не страшні для нього, — все це він несе на вівтар визволення своєї батьківщини — України.

М. Шумицький

П'ять років життя Союзу Українських Емігрантських Організацій у Франції 1925-1930.

Українські емігранти були у Франції й раніше. Після поразки гетьмана Мазепи під Полтавою у 1709 році до Франції дістався Орлик з кількома своїми прихильниками; після першої російської революції в 1905 році у Франції перебував письменник В. Винниченко та інші. Були окремі емігранти, але еміграції, як масового явища не було. Українська еміграція у Франції з'являється лише в наслідок великих і трагічних подій на українських землях в період 1917-1920 р. р.

Перекинаний російським царським урядом на західний фронт, корпус ген. Лохвицького залишає у Франції певну кількість українців; українські представництва у Парижі, кооператив «Опукс», хор Кошиця лишають з свого боку після того, як армія і уряд УНР виходять в 1920 р. на еміграцію, досить велику кількість своїх членів знов же в Парижі.

Але масово українська еміграція у Франції з'являється лише з лютого місяця 1924 року, коли з таборів в Польщі протягом короткого часу до Франції на працю перекидається кілька значних транспортів козаків і старшин армії УНР. Ці транспортні, що головним чином направляються до Альбазу (Кнютанж, Оден Ле-Тіш, Омекур), відразу створюють, паралельно із вже існуючим скупченням українців у Парижі, значну українську периферію у Франції. В цей момент з'являється, так мовити, чисельна підстава створення українських організацій у Франції.

При тій якості, яку мають новоприбулі до Франції українські емігранти — активні борці за національне визволення України — відразу ж

стає очевидним, що вони, ці емігранти, будуть і далі, але в інших формах вести боротьбу, яку розпочали на Україні. Наші люде відразу ж по приїзді й розташуванню налагоджують в окремих місцевостях своє громадське життя. Вже в літі 1924 року, себ-то через яких пару місяців по переїзді до Франції, ці новоутворені організації інтенсивно листуються в справі скликання Підготовчого З'їзду для створення Союзу Українських Емігрантських Організацій, якого потребу вони ясно бачуть, як для захисту своїх емігрантських прав, як для акції самопомоги, так і для національно-політичної репрезентації загально-української справи.

На новому місці в нових тяжких обставинах, наша еміграція ще ясніше, ніж під час боротьби на Україні, бачить необхідність міцної організації, ще ясніше визначає свою роль, роль першої національно-політичної української еміграції у Франції, що має історичне завдання не лише фізично прожити, але й після себе славу залишити.

Підготовчий з'їзд української еміграції в Кіютанжі (21 вересня 1924 року)

З закінченням організації на місцях, молоді українські Громади йдуть далі: думають про ширшу роботу, яку можна подолати лише спільними силами і яка потрібна не лише для їхнього існування, але й для попертя взагалі української справи.

Саме для сконкретизування організаційних і ідейних бажань української еміграції у Франції і скликається у Кіютанжі 21. 9. 1924 року Підготовчий З'їзд української еміграції у Франції для створення Союзу Укр. Емігрантських Організацій на терені Франції.

Який інтерес до цього з'їзду проявила укр. еміграція у Франції, оскільки він — цей з'їзд — був важливим і засадничим для цілого дальшого життя української еміграції у Франції, видно хоч би з того, що на нього прислали своїх представників всі тоді існуючі вже організації; на цьому з'їзді вже дебатовалися всі основні питання, що потім не сходять з кону союзного життя.

Щоб не бути голословними, подаємо за протоколом з'їзду такі скорочені про нього дані.

На з'їзд прибули представники від Громад:

— Кіютанжської — п. п. І. Добровольський, Гудвіл, Орел Орленко, М. Гончарів, Татаруля, Чистосердів, Спаський, Ткаченко, Діденко, Олійник, Д. Кульченко та Марченко (12 голосів).

— Оден-ле-Тішської: ген. О. Башинський (3 гол.).

— Омекурської: П. Василів (8 гол.).

— Вільєрю: п. Крушинський (2 гол.).

— Шалетської: п. Ю. Бацуца (3 гол.).

— Ешської (Люксембург) — п. п. Антоненко і Білинський (3 гол.).

— Паризької: пані Мешківська (як гість по запрошенню) та М. Ковальський (з дорадчим голосом).

Ще більш цікавим виявляється порядок денний і ті рішення, що їх приймає з'їзд. Він обмірковує справу скликання 1-го Установчого з'їзду Української Еміграції у Франції, характер майбутньої організації, дає вказівки що-до принципів, які мають лягти в основу проєкту статута то-що. Для реалізування всього цього обірається спеціальна «Комісія підготовки першого з'їзду»; до неї входять п. п. І. Добровольський, Галяфре, М. Ковальський, Гудвіл та Орел-Орленко. Одна частина комісії перебуває в Кіютанжі — п. п. Добровольський, Гудвіл і Орленко, а друга в Парижі — п. п. Галяфре та М. Ковальський. До цієї останньої частини потім кооптуються з Паризької Громади ще п. п. М. Капустянський, Гловацький, Смаль-Стоцький та Норич-Дзіковський.

Тепер після уплиття п'ятиріччя всі ці прізвища не в'яжуться поміж себе. Але тоді на з'їзді була єдність і зовнішнє ще був один настрій — організувати еміграцію, зробити її життєздатною, виконати патріотичну справу. Не дарма з'їзд закінчився патхненним однодушним співом «Ще не вмерла Україна».

Як побачимо далі, праця цього Підготовчого з'їзду не пропала дарма, результатом його було скликання Установчого з'їзду Союзу, заснування самого Союзу, прийняття його статуту і встановлення основних принципових засад існування організації.

Не можна сказати, що на цьому з'їзді не було його ворогів; вони були оті Юди, що потім хитро хотіли передати всю організацію большевикам, але в той момент і вони-мусіли робити те, що захоплювало усіх. Орел-Орленки, Гудвіли, що ще з Польщі таємно співпрацювали з большевиками і ті мусіли співати «Ще не вмерла», мусіли організувати те, з чим одверто вже боролися.

Тільки переречитуючи листування перед і після з'їзду можна зрозуміти той ентузіазм, з яким ціле громадянство і різні його частини покладали ті чи інші надії на І-ий з'їзд. У великій мірі чи не завдяки цьому створена підготовчим з'їздом комісія так добре справилася із завданням скликання з'їзду.

Підготовча Комісія для скликання установчого з'їзду в Парижі та її праця.

Підготовча Комісія ця в вищезазначеному складі працює три місяці з 21 вересня 1924 року по кінець грудня т. р. Вона готує проєкт статуту, збирає внески на покриття видатків по з'їзді, опрацьовує чергу справ з'їзду, подає інформації організаціям про всякі деталі, одним словом добросовісно і уперто робиє все можливе, щоб з'їзд відбувся і пройшов в належному порядкові і з корисним результатом. Звичайно не все вдається Підготовчій Комісії. Але не її провина, що скажемо Омекурська колонія відмовилася взяти участь в Установчому з'їзді, чи що коло з'їзду вже почалася ворожа проти нього агітація «сменовеховців» і т. и. Комісія, як така, треба сказати об'єктивно, добре справилася з своїм завданням. Особливо до цього спривинилися Голова Комісії — п. І. Добровольський та член Паризької частини комісії — п. М. Ковальський. Через три місяці після одержання своїх уповноважень Комісія скликала з'їзд і дала йому змогу відбутися і вирішити долю цілої організації української еміграції у Франції. Цього досить, щоб сказати, що Комісія виправдала покладені на неї надії.

Перший (установчий) з'їзд Союзу Українських Емігрантських Організацій у Франції

Перший (установчий) з'їзд Українських Емігрантських Організацій у Франції відбувся у Парижі 3-4 січня 1925 року. На нього прибули і визнані повноправними делегати від таких організацій:

К н ю т а н ж с ь к о ї Громади — п. п. І. Добровольський, Гудвіл, Орел-Орленко та І. Гончаренко.

О д е н - л е - Т і ш с ь к о ї Громади та Громади у В і л ь е р ю — ген. О. Башинський.

Ш а л е т с ь к о ї — п. п. Вержбицький, Ю. Бацца та Левитський.

П а р и з ь к о ї — п. п. В. Прокопевич, ген. Капустянський, М. Шумицький, Романів-Гловацький, пані Мешківська, Л. Галяфре М. Ковальський, Батирь, Норич-Дзіковський та Юськевич.

Г р о м а д и в Р о м б а — п. Гончарук.

Після де-яких заперечень були прийняті до складу з'їзду ще й представники:

Релігійно-Наукового Комітету у Парижі — п. п. Клименко та Соцінко,

Гуртка Січових Стрільців — п. Волшин,

Гуртка Українознавства у Парижі — Шекун,

Громади в Ешу (Люксембург) — п. Галяфре.

Заперечення де-яких членів з'їзду проти прийняття представників від згаданих трьох перших організацій зв'язалися через те, що всі вони були дутими і створеними ad hoc для участі на з'їзді; перша була малоросійською, дві наступних «поворотчанською» фабрикації Ілька Борщака і

Ко. Проти представництва від Ешу заперечення було чисто формального порядку — бо Еш належить до Люксембургу. Не дивлячися на явне бажання «поворотчанців» всякими способами провести своїх представників на з'їзд, з'їзд не злякався небезпеки їхньої на ньому присутності і допустив до участі нарівні з представниками інших організації і цих «данайців».

Наслідком праці Установчого з'їзду було прийняття статуту Союзу, що був закранний дуже широко і не згідно з французькими законами про асоціації, обрання першої Генеральної Ради в складі Голови — п. М. Шумицького, секретаря — п. М. Ковальського, скарбника — п. Ю. Бацуци, членів п. п. Галіфрета, ген. Башинського; запасових членів — п. п. Романова-Гловацького та І. Гончаренка; Контрольної Комісії союзу в складі ген. Капустянского, І. Токаржевського та І. Добровольського, з запасовими членами — Орлом-Орленком та полк. Вержбицьким; встановлення програму діяльності Генеральної Ради Союзу, що охоплював культурно-просвітню справу, справу національної пропаганди, організації української православної парафії, бюро праці і т. и.

Але перший з'їзд не лише створив Союз, дав йому закони і адміністрацію, поставив певні конкретні завдання, він дав ще і результати ідейного порядку, він спричинився до вияснення настроїв різних частин еміграції у Франції, які до того не всі були сформовані. На з'їзді викрилося три течії — національно-державницька, що хотіла гармонічної співпраці всього українського громадянства з урядом УНР, течія ображених опозиціонерів, що не маючи ніякого позитивного світогляду на громадську роботу і ролю еміграції, всю вітху знаходили в тому, щоб насолити УНР і на решті течія большевиків, що хотіли захопити організацію для одержання помилювання від большевиків. Розподіл сил на з'їзді був на користь першої течії, але атмосфера була остільки непевна, що навіть привітання уряду УНР, виготовлене одним з присутніх на з'їзді, не було прочитане ним, щоб не викликати зайвих балачок, а може і непоправимого розбиття організації.

Як би там не було все ж таки в боротьбі проти большевиків з'їзд виявив єднотність; він відкинув негідні пропозиції стати на совітську платформу і орієнтувати Союз в бік «поворотництва». Головні ініціатори цього виступу, побачивши свою несилу, мусли покинути з'їзд. Це були Норич-Дзіковський, Волошин і Шекун, а також І. Борщак, що ховався за їхньою спиною. Їхніми єднотцями були також Орел-Орленко і Гудвіл, але вони покинули Союз вже після з'їзду. Ця група, згодом цілком ангажувалася у большевиків, створила за їхньою допомогою так званий «Сугуф», що об'єднував всякі непевні, а той зовсім чужі українству елементи і допомагав большевикам поборювати акцію української еміграції у Франції.

Але не можна сказати, що і та більшість, що дала відпор на з'їзді большевикам, цілком була єднотною як до ролі Союзу, так і до тих завдань, які перед ним стояли. Як побачимо далі в Союзі було ще чимало деморалізованого елемента, що потім при нагоді себе виявив і наробив чимало шкоди і Союзові і цілому українському еміграційному життю у Франції. Як обережно основоположники Союзу не підходили до організації еміграції у Франції, на які тактичні поступки не йшли, одначе, як опозиція на 1-му з'їзді, так і послідуєчі напади ворогів Союзу, всі велися не в площині організаційній, а в площині чисто політичній. Це є дуже характерна риса еміграційної боротьби течій у Франції. Вона між иншим пояснює і чому у Франції не один напад на Союз з боку його ворогів не дав ніяких більш видимих результатів.

Основні риси ідеології Союзу створилися на 1-му з'їзді, її втілено було в статут. Але конкретно їх виявити в певній творчості належало Генеральній Раді в центрі та організаціям на місцях. Підготовчий мент, період проектування було закінчено; почалася реалізаційна робота в пла-

нових вже рямях Союзу і на підставі організованої ініціативи. Зорганізування Союзу не лише определило обличчя самої української еміграції у Франції, воно мало ще й значіння іншого порядку. Ним дуже цікавився і наш національний уряд УНР і народи Кавказу, і приятелі, і вороги. В особі Союзу безумовно повстала нова сила, до якої приглядалися всякі чинники, навіть міжнародного значіння. Про це рано говорити в цій статті, але це факт. Може де-кому і не спалося, які високі сфери цікавилися нашою, ніби, малою справою. Але факт цього зацікавлення був, і ті хто про це знав, зовсім інакше розцінювали усю справу організації Союзу, ніж ті, що з заплоченими очима активно чи пасивно або через недбальство його валили.

Перший з'їзд відбувся, Союз повстав, українська еміграція у Франції знайшла форми і ряміці своєї діяльності. Лішалася ще велика робота найдену форму наповнити змістом, творчістю виявити життєздатність, уяву замінити реальними річами матеріальної і духовної творчості.

Дальша робота Союзу проходить головним чином в центрі — в Генеральній Раді Союзу, в організаціях Союзу — на місцях, на з'їздах Союзу. Для простоти перегляду історії Союзу ми і будемо триматися як раз цієї натуральної схеми спису.

Діяльність першої Ради Союзу.

(3-4. I. 1925 р. — 15-16. VIII. 1925 р.)

Діяльність першої Генеральної Ради була, підком зрозуміло, з самого початку скерована на організаційні справи: легалізація статуту, створення благодійного Комітету для допомоги біднішим членам Союзу, бюро праці, організація пресового бюро і видавання бюлетеню Союзу, складення зразкового статуту для Громад членів Союзу, переведення детальної анкети серед членів Союзу, вироблення плану культурно-просвітньої праці на місцях і т. и. Крім цього Генеральна Рада з самого моменту свого повстання силкується залагодити справу з визнанням французькими владами української національності; з огляду на тодішній майже ліквідаційний стан дипломатичного представництва УНР в Парижі (місію представляв радник її п. Л. Галяфре) Генеральна Рада виконувала майже і всі консульські функції. З доручення 1-го з'їзду вона ж таки робила де-які заходи щодо організування української православної автокефальної церкви у Франції.

Але треба сказати, що вся робота Генеральної Ради першого складу в цей період стоїть під знаком двох явищ: брак фінансових засобів і ще певного ідейного неусталення української еміграції в цілому і де-яких частин, навіть Союзу, зокрема.

Чуються протести проти зависоких членських внесків (5 фр.), ці внески з тих чи інших причин не вносяться. Всякі пориви Генеральної Ради до чогось ширшого розбиваються об фінансові труднощі. Але не лише ці одні труднощі не дають розвинутися роботі Ради. Є ще і ціла низка інших більших і менших причин. Треба знати, що Генеральна Рада в цей період працює лише в складі двох членів (голови й секретаря), бо решта членів чи живе на провінції і не може фактично брати участі в праці чи просто числиться лише номінально. По-друге, вона обрана всього на пів року. За такий період очевидно можна було багато розпочати, але нічого не кінчити. Зовнішні обставини праці цієї Генеральної Ради були теж мало сприятливими. Одна з великих колоній української еміграції у Франції — Омекурська — на перший з'їзд не прислала представників і лишилася коли не в опозиції до Союзу, то в якійсь малозрозумілій ізоляції, що подавала другим поганим прикладом.

Большевізани, вигнані з з'їзду, починають свою розкладаючу агітацію в Парижі і Кнютанжі; Паризька Громада, що вбирала доти в себе різноманітний елемент, розколюється.

Коли відуматися, навіть дивним стає, що не дивлючися на фінансову скруту і ідейний хаос, який повстає в цей період, Генеральна Рада не тільки може втриматися, але ще й де-що може зробити. Це треба припи-

сати виключно тому, що головна частина членів Союзу на місцях залишалася ідейно сталою і непорушною.

Становище місцевих організацій в період між першим і другим з'їздами

Не всі Громади, що увійшли до Союзу, були вже організаційно та ідейно сталими. З усіх Громад найбільш міцними після підготовчого періоду вийшли дві Громади: Шалетська і Оден-ле-Тішська. Вони одні не зазнали особливих криз і могли твердо працювати у себе над своїми внутрішніми удосконаленнями. Вони організують бібліотеки, ідальні, хори, театральні вистави. З великими труднощами, а все ж добиваються утворення дійсно свого місцевого життя. Що-то решти Громад, то всі вони переживають ті чи інші кризи. Кнютанжська Громада через віддалення від центру і через агітацію большевиків розбивається і обезсилюється остільки, що ледве тримає зв'язок з Генеральною Радою. Розуміється де-яке життя в цій Громаді є і не припиняється, але воно не зв'язане з загальною союзним життям. Після другого з'їзду навіть формальний зв'язок Громади з Союзом поривається під впливом анархії, яка там запановує, і вона з Союзом виходить.

Не краще справа стоїть і в Парижі. Громада, яка там є, вже на першому з'їзді була репрезентована ідейно різнорганітними людьми. Після з'їзду ті розходження, які вже наросли, мусіли так чи інакше у щось вилитися. Внутрішня розруха нарешті знайшла собі вихід в голосній справі розколу Громади в літі 1925 року. Почалося з того, що в червні місяці загальні збори Паризької Громади перебрали Раду Громади, але Ревізійна Комісія Громади, захопивши скарбницю Громади незаконно її повернула членам старої Управи, своїм, на той час, однодумцям. В результаті цього у Парижі повстало дві організації. Одна, яка рішуче підтримувала Генеральну Раду і Союз, друга, що складалася з різноразнобарвних елементів (малоросів, шаповалівців, гетьманців і напівбольшевиків), що їх єдиним програмом було за всяку ціну завалити Союз, більшість якою була взагалі прихильна до національно-політичних ідей УНР, але в життю Союзу не допускала ніякого політиканства і фракціонерства. Всі заходи Генеральної Ради Союзу примирити два табори через ціле літ не призвели ні до чого, оскільки одна частина громадянства підлягала всім рішенням Генеральної Ради, остільки друга під'юзувана п. М. Шаповалом і іншими — вела справу до повного розбиття громадянства і навіть захоплення Союзу. Оскільки в рахунок групи ген. М. Шаповала не входило примирення, доводить хоча б та відозва, яку вона випустила з приводу розколу і під якою підписалося два генерали, один дипломат та ще пара осіб. Відозва та обкидала брудом, на який тільки здатний Шаповал, — і уряд УНР, і Генеральну Раду і Союз і видатніших членів противної групи Паризької Громади. Відозва ця залишилася неруководним пам'ятником національної дозрілості її авторів. Вже перед самим другим з'їздом Генеральна Рада зробила ще кілька спроб в інтересах мирної роботи з'їзду і успішності праці цілого Союзу добитися замірення Паризької колонії і об'єднання громадянства. І ці спроби не призвели ні до чого, бо шаповалівська фракція, давши собі назву «Громади у Франції» намірялася як раз відділитися, щоб створити конкуренцію Союзові. Ціла справа розколу отже закінчилася утворенням двох Громад: Громади у Франції на чолі з ген. Шаповалом, ген. Капустянським, Трохимовичем і іншими і Громади у Парижі на чолі з Радою в складі п. п. І. Косенка, М. Шульгина, Топольського, Золотаренка і О. Петренка. На другому з'їзді обидві Громади вже були репрезентовані окремо. Хоч справа Паризького розколу не була заходами інших Громад (особливо Шалетської) винесена на обмірковання другого з'їзду, та звичайно вона, як побачимо далі, відбилася на праці цього з'їзду і давала про себе знати ще довго після того.

Справа розколу у Парижі вийшла по-за межі Парижу, вона згодом відбилася на життю цілого Союзу, але ініціатори його врешті решт від того

нічого не виграли, Союзу вони не завалили і дсбилися лише того, що вславили себе своїми способами боротьби і повною ізоляцією від більшості громадянства.

Але, не дивлячися на все вицезгадане, на організаційну неусталеність і ідейну боротьбу, на ворожу агітацію Союз уже був остільки сильним, що зміг пережити цей період і навіть повести пропаганду, що притяг до себе нові організації, нових членів. Це треба завдячувати твердості ліній поведінки Генеральної Ради Союзу, а більше всього непохитності основних членів Союзу — Шалетської і Оден-ле-Гішської Громад, що міцно трималися основних ідей Союзу. Характерно, що і в своєму внутрішньому житті, для себе ці дві Громади зробили найбільше.

Отже перед другим з'їздом українська еміграція у Франції безсторонне кажучи, стоїть перед загрозою розбиття і загублення того єднання, яке вона була знайшла. Але таке вражіння було лише зовнішнє. По суті Союз ішов до повного очищення себе від всякого ненаціонального намулу, що випадково в нього попав і лише заважав викристалізуванню і повному темпові праці.

На що варто в цей період звернути ще увагу, це на те, що як раз тоді починає прибувати в більшій кількості до Франції і галицька заробітчанська еміграція, а також переїздить до Франції значна кількість українців, що попали до армії Врангеля і доти перебували в Сербії, Болгарії чи Тунісі.

Другий з'їзд Союзу у Парижі

(15-16 серпня 1925 року.)

Хоч дражливе питання Паризького розколу, що хвилював і провінцію, і не було поставлено на чергу з'їзду, проте всі відтинки Союзу вживали заходів до найбільшої репрезентації себе на ньому. Тому бачимо на другому з'їзді найбільше число учасників. Є представники на з'їзді: Шалет — 7 голосів, Громада в Парижі — 3 голоси, — Громада у Франції (генералів Шаповала та Капустянського) — 4 гол., Кюотанж (репрезентує п. Галяфре) — 9 гол., Релігійно-Науковий Комітет у Парижі — 2 гол., Оден-ле-Тіш — 12 гол., Громада в Юзі — 3 гол., Громада в Кані — 3 гол., Марен — 1 гол., Сен-Дені — 1 гол. Студентська Громада у Парижі — 1 гол., Кон'як — 2 гол., Генеральна Рада і Контрольна Комісія — 5 гол. Разом на з'їзді є присутніми — 53 гол. З нових громад прийнято — Юз, Кан, Кон'як, Ля-Рошель, Сен-Бріс-Курсель, Студентська Громада, Сен-Дені; виключено — Гурток Січових Стрільців та «Гурток Українознавства» (Борщака).

З докладів Генеральної Ради виявилось, як і слід було ждати, що праця Союзу лише розпочата, що живого зв'язку з організаціями на місцях немає, що головною причиною всіх недороблювань центру є брак грошей і брак вільних людей для організаційної роботи. Стає каси з'ясується таким: за 6 міс. існування Союзу прибутки склалися з 4.566 фр. член. внесків і 888.50 фр. різних поступлень; видатки виносили 5. 195.50 фр. Всього членських внесків належалось з членів Союзу 12.000 фр.

Але дебатч на цьому з'їзді концентрувалися головним чином не на безпосередній роботі Генеральної Ради і Союзу, а особливо на принципових розходженнях. Критика опозиції брала ті чи інші недостачі і невдачі лише, як претекст для того, щоб інкримінувати більшості Союзу і Генеральній Раді їхній зв'язок з УНР. Даремно більшість переконувала шаповалівців та інших «—ців», що треба все розглядати не в площині політики, яка робиться по-за Союзом і його організаціями, а в площині союзної роботи. Резолюція довір'я Генеральній Раді винесена лише 30 голосами проти 15 при 8 утр. Крім цього опозиція, щоб підкреслити своє відношення до Союзу, зняла свої кандидатури до нової Ради, і під час виборів її покинула з'їзд. Варто зауважити, що коло цього з'їзду було стільки боротьби, що навіть большевики пробували на ньому бути, — з'явився самовільно відомий Норич-Дзікевський, але був видалений заходами поліції. Не

дивлячися на саботаж, на справжню обструкцію з боку представників Громади у Франції і представника Кіютанжу п. І аляфре, з'їзд зусиллями більшості був доведений до кінця і хоч більшість теж критикувала досягнені результати, проте ясно розуміла, що критика повинна бути здоровою і творчою, а не деструктивною, результатом якої могло б бути лише завалення Союзу.

2-ий з'їзд обрав Генеральну Раду в складі М. Шумицького — голова, М. Ковальського (секретарь), ген. Башинський, Ю. Бацуца і І. Косенко (члени), Качура і Орхів (запасові члени) та ревізійну комісію в складі п. п. Токаржевського, Добровольського і Лютого. Він вирішив усі питання, поставлені на його розгляд. Першим результатом з'їзду було цілковите очищення Союзу від невідповідальної, авантюристської опозиції, що стреміла не до удосконалення роботи Союзу, а до захоплення його у свої руки. Опозиція ця після з'їзду мусіла вже свою шкідливу роботу робити по-за Союзом, на свій страх і ризико. До чого призвела її робота — побачимо далі. З'їзд хоч формально не розібрав справи Паризького розколу, але в результаті дав повний розрив з національно-недисциплінованими елементами. Більшість з'їзду не форсувала цього процесу; навпаки трималася примиренської лінії, але опозиція своїм явно висловленим бажанням все захопити і розвалити довела до того, що поділ мусів стався. Тоді Шаповал і його прихильники гадали, що через їхній вихід з Союзу цей останній завмре і вони зможуть організувати паралельну Союзіві конкуруючу загальну організацію. Ці спроби потім і робилися, але опозиція сама була роз'єднана і чогось позитивного зробити була цілковито не здатна. Симвіоз Шаповала з малоросами, гетьманцями і півбольшевиками, або «тоже українцями» потім закінчився загальним скандалом і смертельною війною цих бувших «союзників».

Отож другий з'їзд Союзу власне докінчив роботу першого: дав змогу остаточно покінчити з розкладом в середині і підійти нарешті до спокійної роботи і в середині, і назовні. Це тим більш стало можливим, що 2-ий з'їзд збільшив строк уповноважень Генеральної Ради Союзу до одного року.

Діяльність Генеральної Ради другого складу

(15-16. УІІІ. 1925 р. — 23-24. У. 1926 р.).

Перед новою Генеральною Радою стоять завдання ті самі, що і перед першою: закінчення організаційної, культурно-просвітньої праці, бюро праці, юридичної допомоги, допомоги інформаціями і т. і. Але тепер до цього додається і організування контр-агітації проти всіх тих ворожих елементів, що одійшли од Союзу. Крім того необхідно поширити зв'язки Союзу на зовні, розпочати ту репрезентацію національну, про яку досі говорилося лише в статуті.

Розпочаття як раз в осени 1925 року (15 жовтня) видання у Парижі тижневика «Тризуб», між иншим, в цьому дає Союзіві великі можливості. Його поява для Союзу вирішає багато питань: інформаційне, освітнє, агітаційне. Українська еміграція у Франції, одержавши можливість пресового обговорення всіх своїх справ і подавання про себе інформацій, таким чином ліпше сама в собі зв'язується, як рівнож і з цілим світом. Після появи «Тризуба», «Бюлетень» Союзу хоч і виходить, але вже це треба в ньому перестав бути пекучою, як то раніше було. Ліквідація в Союзі політиканських елементів дає змогу Генеральній Раді спокійніше приступити до обговорення і переведення в життя ріжних дрібних справ, направлених на консолідацію молодого організації, на покращання її праці в області самопомоги і організування свого власного життя. Хоч Генеральна Рада і в цей період не може похвалитися якоюсь надзвичайною роботою, та проте вона стає дійсним центром, до якого тягнуться всі нитки, все громадянство чи за порадами, чи за захистом. Генеральна Рада потроху набуває авторитету, який так є потрібний для центрального органу всякого складного тіла. Олчуваючи раніше недостачу активних співробітників, починає вона притягати до співпраці свіжих людей, що з'являють-

ся до Парижу. Як раз в цей період праці Генеральної Ради з користю допомагають п. п. І. Базяк і М. Гончарів, що прибули до Парижу. У Генеральної Ради побільшується можливість бування на місцях. Вже по весні 1926 року ми бачимо цілий ряд роз'їздів членів Генеральної Ради по провінції. Звичайно, всього того, що робить Генеральна Рада мало, але воно стає все більш і більш конкретним, воно збільшує практику пізнання того, чим є Союз справді і чого йому бракує для дальшого розвитку. В цей період полагоджується при допомозі Генеральної Ради і Союзних Громад церковне питання. До Франції в кінці 1926 р. прибуває пан-отець, відбувається в Альзасі церковний з'їзд і організується українська православно-парафія. Це до певної міри оживляє життя на місцях, допомагає Союзові жити по вище духово.

Життя місцевих організацій

В результаті другого з'їзду по-за Союзом опинилася досить значна опозиція. Союз покинули Кнютанжська Громада і Шаповалівська Громада в Парижі; додаючи до цього «сугуфовців», що в цей час уже за підтримкою большевиків розвивають свою провокаційну діяльність, можна собі ясно уявити, який штурм мусіли витримувати організації Союзу на місцях.

Але на ділі основні союзні організації були остільки твердими і вірними засадам Союзу, що вся вищезгадана агітація майже на них не вплинула. Вона, головним чином, особливо «сугуфовцям» дала результати лише серед заробітчанської української еміграції, що йшла на їхню вудку доти, поки не побачила всього їхнього безсоромного шахрайства. Шаповалівщина далі Парижу майже не йшла. Та й в Парижі вона скоро спричинилася лише до того, що все, що було більш менш свідомого, почало переходити до Паризької Громади. Цим далі пояснюється те, що вже поміж 3-ім і 4-им з'їздом приходиться до об'єднання Громад у Парижі, яке хоч і залишилося мертвою буквою, але розбило до щенту Громаду у Франції. Та не одними лише хвилюваннями політичного характеру позначається в цей період життя Союзу і еміграції в цілому на місцях. Процес створення гуртків продовжується, Громади, потрохи стаючи на ноги фінансово, поповнюють свої бібліотеки, збільшують передплату журналів, підходять до питання національної і загальної освіти дітей, вживають заходів до покращання професійних знань своїх членів, побільшують зв'язки з місцевими владами і французькими організаціями, подекуди організують школи французької мови, роблять різні спроби кооперативного значіння, що часом як напр. в Шалеті далі дають блискучі результати. Одним словом Союз продовжував свою працю на місцях і в центрі, тримаючи свою лінію національно-політичної еміграції, вірної засадам української національної революції і недавній боротьбі за незалежність України.

3-ій з'їзд союзу у Парижі

(22-24 травня 1926 року.)

Третій з'їзд Союзу був менш чисельним, ніж попередні. На ньому опозиції вже немає і тому він хоч і був тихим, та проте міг в діловий спосіб підійти до багатьох конкретних питань.

Були на ньому репрезентовані.

П а р и з ь к а Г р о м а д а — пані Токарежівська, М. Шульгин, І. Базяк (3 гол.),

О д е н - л е - Т і ш — п. Дідок (6 голосів),

Ш а л е т — п. п. Бацуца, ген. Сварика та М. Гончарів (6 гол.),

Ю з — п. п. Вонарха та Лютій (2 гол.),

С т у д е н т с ь к а Г р о м а д а в П а р и ж і — п. М. Ковальський (1 гол.),

Г р о м а д а в О м е к у р і — п. Василів (5 гол.).

Генеральна Рада і Контрольна Комісія — 6 гол., разом — 29 гол. З'їзд особливо спинився над питаннями реорганізації Союзу. Беручи на увагу, що з-за слабкоти центру (Генеральної Ради) подекуди на місцях (в Альзасі) робилися спроби (Омекурською Громадою) взяти на себе ініціативу заснування обласних об'єднань, де-які члени з'їзду пропонували реорганізувати Генеральну Раду в диктаторський орган. Простіше цієї більшості з'їзду відкинула, пропонуючи натомість збільшити зв'язок Генеральної Ради з периферією шляхом роз'їздів, улаштування лекцій і т. и.

Виходячи з цього ж погляду компромісовости, з'їзд вирішив в інтересах єдності еміграції зробити останню спробу примирення Громад у Парижі і притягнення до Союзу Ля-Тур-Мобурської (шаповалівської) Громади у Франції. Всім було відомо заздалегідь, що проводирі Громади у Франції на об'єднання не підуть, але ходило про рядових членів. Була спроба на самому з'їзді зв'язатися з цією Громадою, куди були послані кілька делегатів разом з п. Василівим, але та Громада ухилилася і на цей раз від всякої участі в з'їзді. Все ж таки з метою довести до примирення, на з'їзді було обрано спеціальну комісію, що в кінці року 1926-го і виконала, як побачимо далі, свої завдання. Крім повищих справ, з'їзд торкнувся ще церковної справи — виніс резолюцію про всебічне підтримання парафії у Франції.

Як в цей час аітація большевиків і їхніх прислужників набрала галасливого характеру, виніс з'їзд резолюцію і в цій справі. Ця резолюція гостро перестерігала збаламучених проти брехливих обіцянок большевиків і рішуче застерігала непримиримість позицій Союзу до всяких збочень з національного шляху.

Можна уважати, що у всіх відношеннях цей з'їзд став в цілому на позицію, яка його цілковито зближала що-до національно-політичних змагань з позицією УНР. Це не вилилося в якісь резолюції, або постанови, але це відчувалося в настроях і в тому, що майже всі члени з'їзду зробили візит Головному Отаманові С. Петлюрі. Виняток зробив тільки п. Василів, який заявив, що він не може піти «із-за політичних міркувань».

З-їй з'їзд, почасти по своєму ходові, почасти через ті події, що прийшли потім, остаточно вивів Союз з ідейного хитання. Він є початком життя Союзу, як одноманітної маси. Генеральна Рада, була обрана на цьому з'їзді в складі п. п. Шумицького (голови), членів І. Косенка, Ковальського, ген. Башинського, І. Базяка та запасових членів—М. Гончарова, М. Шульгина. Контрольна комісія обрана в складі п. п. І. Добровольського, І. Токаржевського, ген. Сварика і запасових членів Ю. Бацуци і Лютого. Генеральна Рада має вже річний досвід праці Союзу і в більш сприятливих духових обставинах одержує всі можливості підійти до реальної діяльності, яка все одстрочувалася ідейними блуканнями. Дивним чином допомогло переломові, що стався на з'їзді і поширилося на всю еміграцію українську у Франції, те, як наші люде реагували на вбивство Головного Отамана С. Петлюри, що сталося на другий день після закінчення з'їзду Союзу. Воно промовило до сумління усіх українців ліпше всяких резолюцій і словесних переконувань. Воно показало край безодні, який переходячи український емігрант перестає бути борцем за українську справу, а стає її гасителем.

Діяльність Генеральної Ради третього склику

(24. У. 1926 р. — 16. ІУ. 1927 р.)

Не встиг з-їй роз'їхатися, а Генеральна Рада розподілити по вівть обов'язки поміж своїми членами, як сталося вбивство Головного Отамана. Провина за нього спадає не лише на безпосередніх вбивців, а й на тих своїх людей, що з самого приїзду Головного Отамана до Парижу шели проти нього спочатку в большевицькій газетці московською мовою, і потім в «Українських Вістях» українською мовою гидку і підлу кампанію. Вони знали оскільки присутність Головного Отамана морально підтримувала

ли заняття здорової частини української еміграції у Франції. Вони знали і свідомо що-денною брехнею, капосним під'юзуванням підготовляли атмосферу для задуманого московським ІПУ вбивства. Заробіток вони певно дістали, але морально згинули. Вбивство Головного Отамана боляче вдарило всіх, зробило воно великий переворот в душах і серцях багатьох. Отож на могилі його зійшлися не лише представники Союзу, але чимало і опозиціонерів «петлюровському Союзові». Літо після вбивства Головного Отамана було певним застоєм, як в роботі Генеральної Ради, так в роботі цілого Союзу, але з осені 1926 року пережитий перелом дається в знаки побільшеною активністю Генеральної Ради і організацій на місцях. Генеральна Рада за допомогою книгарні «Тризуба» одержує змогу цілковито задовольнити книжний голод української еміграції у Франції, поліпшити книгозбірні Громад, дати книжку українську українцям закинутим в самі глухі закутки Франції і навіть Північної Африки («Чужоземний Леґіон»). В цей період Генеральна Рада приходить як раз і до думки про необхідність винести захист українських еміграційних інтересів на міжнародній ґрунт. 30 вересня 1926 року постановляє вона звернутися до Ліги Націй з протестом проти невизнання української національності українським емігрантам в окремих країнах Європи. Цей виступ свого часу звернув увагу всієї української еміграції на те оскільки являється важливим для неї зносити і співпраця з еміграційними органами Ліги Націй в Женеві. Розвиваючи чималу організаційну діяльність, допомагає появленню нових Громад і гуртків в Сент-Обан, Гранвіль Делен, Сален-де-Жіро, Віларі і т. д. Піднімає питання про організацію літньої колонії для дітей, але багато починань все ж таки не здійснюється, бо Генеральна Рада увесь час відчуває брак засобів. Лекції і роз'їзди по провінції членів Генеральної Ради відбуваються рідко. Тіснішого зв'язку з периферією Генеральній Раді бракує. Тому пильнує вона ширше обговорювати справи Союзу в «Тризубі», подавати до нього хроніку про місцеве життя, випускати часом свої бюлетені.

Становище місцевих організацій

Найбільш яскравим фактом життя на місцях за цей період є безумовно переведення т. зв. «мирової» акції в Парижі. Комісія 3-го з'їзду на чолі з п. Добровольським шляхом довгих переговорів в—осені 1926 року добивається того, що обидві Паризькі Громади відбувають разом кілька загальних зборів, на яких врешті більшість обидвох Громад постановляє об'єднатися в одну Громаду під назвою «Об'єднаної Громади». До Ради цієї громади були обрані: п. п. І. Базяк (головою), члени — п. Василів, Антоненко, Гораїн, Кульченко і Качура; до Ревізійної Комісії п. п. І. Добровольський, Трохимович і д-р. Л. Чикаленко. Це полагодження не дало сподіваного результату; воно було лише наслідком внутрішньої сварки Ля-Тур-Мобурської Громади. Гетьманці і інші елементи націоналістично настроєні хотіли випхати Шаповала. Це вдалося їм, бо він в «Об'єднану Громаду» не пішов. Оскільки все це об'єднання було лише тактичною перемогою, можна бачити з того, що вже після 4-го з'їзду з Об'єднаної Громади вийшли гетьманці, а після 5-го з'їзду, покинули її і «націоналістичні» елементи. Все це об'єднання великої шкоди, крім Шаповалові, звичайно, не зробило, але й користи з нього, як для Паризької Громади, так і для Союзу не лишилося ніякої. Вийшло лише те, що замість двох Громад у Парижі стало три: Об'єднана Громада (член Союзу), дика «Громада у Франції» і Шаповалівський гурток.

По-за Парижем провінція продовжує жити своїм життям: Кнютанжська і Омекурська Громади по-за Союзом, Оден-ле-Тішська, Шалетська і решта менших в Союзі. Серед нових угруповань висовується Ліонська Громада, що потім буде брати значну ролу в життю Союзу, виділяється своєю дисциплінованістю Гуртки в Сален-де-Жіро, Віляр; з'являються значні зосередження в Сент-Обан, Шампані (заводи Крезю), Кінгерсей

Генеральна Рада і Контрольна Комісія Союзу 3-го скликання
(24. V. 1926 р. — 16. IV. 1927 р.).

мі і інших місцевостях. Життя Союзу на місцях значно повнішає і де є більша кількість культурних одиниць-глибшає. Допомогає поліпшенню стану організації і покращання матеріяльного становища еміграції, що приїхавши без нічого в кешені, мусіла працюю здобути все для себе і для Громади.

Четвертий з'їзд Союзу в Парижі
(16-17 квітня 1927 року.)

4-ий з'їзд Союзу, що збирається через 10 місяців після вбивства Головного Отамана, носить цілком спокійний, діловий характер. Єдиним опозиційним голосом на ньому є голос п. Трохимовича, що безуспішно пробує всі постанови провести з погляду гетьманців. Але з'їзд на це не звертає уваги. Склад представників на 4-му з'їзді був слідуєчий:

Паризька Об'єднана Громада — д-р. Чикаленко, Трохимович, П. Василів, Антоненко, Качура, І. Рудичів — 6 голосів.
Шалет — Ю. Бацуца, ген. Сварика, Вержбицький і Світличний — 6 гол.

Оден-ле-Тіш — п. Хохун — 4 гол.

Студетська Громада в Парижі — п. М. Ковальський — 1 гол.

Ліон — п. Чміль — 4 гол.

Генеральна Рада і Контрольна Комісія — 6 гол. Разом — 27 гол.

З'їзд прийняв до складу Союзу нові організації, а саме: Гуртки і Громади у Віляр, Сент-Обан, Сален-де-Жіро, Кінґерсеймі, Шампані і Ліоні. З більш важливих питань на з'їзді обмірковуються такі: перереєстрація членів Союзу, організація орендування українськими емігрантами сільсько-господарських ферм у Франції, питання організації на-

ціональних шкіл для дітей. З'їзд виносить протест проти вбивства Головного Отамана.

Фінансове становище, як воно виявляється з докладів Генеральної Ради, не блискуче: прибутків 4. 805,50 фр., видатків 4.703,75 фр., заборженість по членських внесках продовжує бути великою. Але моральна сила Союзу безумовно зростає, він притягає до себе все нові і нові організації, що коло нього купчуються і в ньому бачуть єдиного організатора українського еміграційного життя у Франції.

З'їзд кінчається виборами Генеральної Ради в складі п. п. М. Шумицького (голова) І. Добровольського (секретаря), членів Л. Чикаленка, М. Гончарова і І. Косенка; Контрольна Комісія в складі п.п. ген. І. Сварика, Рудичева і Антоненка.

Діяльність Генеральної Ради четвертого складу (16-17. ІУ. 1927 р. — 26. 27. У. 1928 р.)

Генеральна Рада четвертого складу переводить реєстрацію членів Союзу (ця перереєстрація мала на оді більш точне зібрання членських внесків), переробляє статут Союзу відповідно вимозі франц. законодавства і реєструє Союз, як звичайну асоціацію. Зносини Генеральної Ради з периферією в цей період набирають більшої регулярності, члени Генеральної Ради мають більше змоги бути на провінції. Що особливо надає сталості організаційній праці особливо секретаріату Генеральної Ради, це те, що Генеральна Рада одержує можливість мати собі постійного секретаря, що увесь час присвячує праці Союзу. З другого боку, з огляду на зміни в складі Місії, УНР в Парижі, ця остання починає енергійно залагоджувати консульські справи, таким чином Генеральна Рада звільняється від сили праці спеціального характеру і може тепер присвятити більше часу чисто організаційній роботі, агітації і культурно-просвітній роботі і навіть захистові еміграційних інтересів на міжнародньому ґрунті.

Процес Шварцбарта в осени 1927 року викликає глибоку реакцію в українських осередках, що поліпшує ідейне становище Союзу і цілої української еміграції у Франції. Він у великій мірі спричиняється до упадку агітації «Сугуфа» і Шаповала.

Все це разом взяте ще ближче призводить і Генеральну Раду, і цілий Союз до того, щоб ще більше рішуче, ніж досі, взятися за конкретну роботу, яка являється особливо можливою з встановленням зв'язку з Лігою Націй.

Загальне становище союзних організацій і українського життя у Франції

Зріст життя на місцях особливо позначається після процесу Шварцбарта в осени 1927 року. Під його впливом самі інертні елементи еміграції оживають до того скупчення, що вже традиційно стало центром. До Союзу повертається Кнютанжська Громада, організується і вступає в члени Союзу нова велика Громада в Крезе-Моншанен. Агітація большевиків і шаповалівців явно підупадає і не спокушає навіть авантюристичних елементів. Не дивлячися на те, що коло большевицьких «Українських Вістей» і «Сугуфа» скупчуються такі сили, як Ілько Боршак, д-р Гішлі, О. Севрюк, був. кооператор Сербиненко, Орленко, Гудвіл, Норич-Дітковський і інші, всі їхні добре оплачені зусилля дають тільки ті результати, що кількість ними одурених все зменшується. Слід зауважити між иншим, що ця агітація серед маси наддніпрянської еміграції виглядала не мала жадного успіху. Жертвою большевицьких стріл були головним чином наївні галицькі заробітчани, що формально попадали в сіті большевицьких, але в більшості по суті були Богу винні в большевизмці.

П'ятий з'їзду Союзу (26-27. V. 1928)

Шаповалівщина в цей період робить останні зусилля вийти на провінцію, повести широку агітацію; але вона має ще менше підстав, ніж більшовики. Вона цілком задихається в Парижі, не дивлячися на те, що часом на підмогу ген. Шаповалові приїздить з Праги сам Микита Шаповал. Правда, напр., у Кнютанжі до певної міри організується співзвучний «Робітничий Гурток», складений головним чином з галичан, але заслуга його заснування належить не шаповалівцям, а місцевому громадянину Ступницькому. Та до того ж і група ця немає зовсім шаповалівських претензій на заволодіння цілою українською еміграцією у Франції. Вона носить швидче просвітнянський характер.

Ідейний перелом еміграції в національний бік у цей період іде так далеко, що навіть виводить з рівноваги деякі гарячі голови, що піддаються розпочатій як раз хитромудрій «націоналістичній» агітації. У Франції їх правда мало, але вони з'являються і силкуватимуться створити течію.

Треба ще, що торкається наслідків процесу і вбивства Головного Отамана, відмітити те, що вони дуже вплинули і на живішу частину малоросів. Після них значна частина рішуче пішла в Союзні організації. У великій мірі такий рішучий крок треба завдячувати тій малокультурній позиції, яку зайняли в українській справі московські газети «Посл. Новости» та «Возрожденіє». Їхні непристойні глузування що-до вбивства і процесу, певне солідаризування з шварцбардовцями і недодержування елементарного такту привели не одного малороса-врангелівця до українських національних організацій.

Починає дбати еміграція в цей період і про інші справи. Досі по складові військова еміграція більш всього дбала про налагодження громадсько-національного життя, організацію Союзу. Тепер вона підходить і до дбання про заховання і навіть удосконалення своєї військовости. Засновується у Франції Т-во б. вояків армії УНР. Має воно до певної міри аналогічні завдання, що й Союз з тією тільки різницею, що ставить собі метою в першу чергу заопікування інвалідськими справами і питаннями

теоретичного військового підготування. З історичного обов'язку слід сказати, що не всюди пройшло добре це паралельне заснування організацій товариства вояків. По-де-куди на місцях воно викликало антагонізми і непорозуміння. Але при згоді центрів обох загальних організацій (Генеральної Ради Союзу і Ради Т-ва Вояків) далі вдалося цю «хатню війну» почати локалізувати, а почасті і зовсім припинити.

Є і ще одне явище нове, що значно поширює обрії громадського життя українського в цей час — це заснування Україно-Кавказького клубу, що оживлює еміграційне життя в Парижі. На жаль, клуб існує не довго, але ті зв'язки, що він дав, його переживають. Українці і кавказці дали, вже хоч і не мають клубу, як постійного місця зустрічі, дійсно подалувать тривкий зв'язок поміж собою.

В цілому життя на місцях може губити на пориваннях і ентузіастичних блуканнях, але все більш і більш конкретизується. Навіть найбільш блукаючий елемент і той починає розуміти, що в еміграційних обставинах треба робити не те, що хочеш, а те, що можеш і мусиш. 5-ий з'їзд ці настрої цілковито відбиває і від того послідуєча робота Союзу вирає.

П'ятий з'їзд Союзу. (26-27. У. 1928 року)

П'ятий з'їзд Союзу відбувається в помешканню Україно-Кавказького клубу; репрезентовані на ньому:

Ш а л е т — п. п. Вержбицький і Бацуца — 6 гол.

Оден-ле-Тіш — п. Білобровець 3 гол.

С а л е н - д е - Ж і р о — п. Йосипшин — 1 гол.

Л і о н — п. Лівертовський — 3 гол.

П а р и ж — п. п. М. Ковальський, С. Качура, Калюжний і Б. Лотоцький — 4 гол.

Члени Генеральної Ради і Ревізійної Комісії — 7 гол. Разом — 24

Решта Громад, як Кнютанж, Крезо і т. и. делегатів не прислали через фінансові утруднення. До складу Союзу прийнято нові організації, а саме: Коломбелі, Крезо і Кнютанж (вдруге). З головніших справ на цьому з'їзді були такі: затверджено було перереєстрацію членів Союзу, а рівнож новий остаточний статут Союзу, та ухвалено фінансовий звіт Генеральної Ради в сумі прибутків 5.775,75 фр., видатків 4.658,30 фр. Фінансовому станові Союзу з'їзд присвятив велику увагу. По-перше, вирішено було знизити членські внески до 2-х франків місячно, крім того ухвалити загальну фінансову амністію по членських внесках за старі часи. Ці реформи безумовно в дальшому вплинули не лише на ясність становища скарбниці, але й на акуратність її поповнювання.

З огляду на те, що як раз перед з'їздом укр. представник в Женеві проф. О. Шульгин попав до складу Дорадчої Ради Комісара Ліги Націй, в справах біженців з'їзд мусів висловитися відносно цієї нової події і надати проф. О. Шульгину уповноваження від Союзу Українських Емігрантських Організацій у Франції

Проскочила на цей з'їзд і вузька політика. Правда, дуже слабо, але настільки, щоб досить виразно виявити настрої учасників. Кільки членів з'їзду поставили питання про участь Союзу у з'їзді «націоналістів» у Відні і про зближення Союзу з «націоналістичною» організацією, що тоді лише почала себе виявляти. З'їзд рішуче відмовився навіть обміркувати цю справу. Це рішення мало своїм наслідком те, що з Паризької Громади згодом вийшло кілька громадян — прихильників «Проводу Націоналістів». Ціла українська ж еміграція у Франції осталася байдужою до цієї пропаганди.

До Генеральної Ради Союзу було обрано: п. п. М. Шумицького — головою, на членів І. Косенка, Калюжного, М. Шульгина і Бацуца, на запасових - п. п. Вержбицького і Антоненка, до Ревізійної Комісії п. п. І. Дорнольського, М. Гончарова і М. Ковальського.

Генеральна Рада і контрольна комісія четвертого складу
(16-17. IV. 1927р. — 26-27. V. 1928).

Діяльність Генеральної Ради п'ятого складу.
(26-27. V. 1928-26. V. 1929р.)

Самий характер п'ятого з'їзду, що щільно підійшов до конкретних питань таких, як фінансове, і що надав великої ваги іменню для конкретної роботи Союзу представництву в Дорадчій Раді Високого Комісара Ліги Націй, примусив нову Генеральну Раду звернути пильну увагу не лише на організаційні справи, справи пропаганди культурно-просвітньої, а й на шукання способів прийти на допомогу еміграції поліпшення її матеріального становища.

Перед новою Генеральною Радою стає чимало конкретних справ: представництво в Дорадчій Раді Ліги Націй, зносини з Високим Комісарієм у справі допомог переїздові українців на працю до Франції, зносини з ним же в справі позик на орендування ферм. В порозумінню з Місією УНР в Парижі, як як: раз для цього було організовано бюро опікування українською еміграцією, що перевело далі велику роботу і допомогло осісти на землю кільком гуртам українців, що того бажали.

В цей період Союз одержує самостійно представництво в Дорадчій Раді при Високому Комісарі Ліги Націй в справах біженців, таким чином у нього являється можливість безпосереднього міжнародного представництва і захисту своїх інтересів. Від цієї конкретної роботи Генеральну Раду тепер вже не відтягають всякі політичні сварки, які піднімалися раніше. Агітація Шаповала тепер зовсім ущухає, «Сугуф» розпадається і остільки дезорганізується, що навіть цілком припиняє свою діяльність. Активні члени його за всякі злочини висилаються із Франції чи виїждять до СССР, де їх в подяку за їхню роботу розстрілюють, решта большевизанів цілковито розчаровується у ширості большевиків щось зробити для української справи.

Загальне становище укр. еміграції у Франції за період між 5 і 6 з'їздами

(27. У. 1928 - 25-26. У. 1929).

Становище української еміграції у Франції між 5 і 6 з'їздами характеризується загальною тим, що організована частина її, Союз, остаточно закріплює всі свої позиції, з попередніх пертурбацій Союз один виходить, як дійсно широка організація, що поєднує цілу еміграцію у Франції і репрезентує її на зовні. Опозиційні і ворожі Союзові елементи остаточно підупадають і коли лишаються ще по-де-куди, то мають суто груповий характер. Ці групи пікому не імпонують і не здатні робити ніякої позитивної творчої роботи. В цей період розвивають свою агітацію лише «націоналісти», але вона нікого не зворушує, бо як і попередні большевицька і шаповалівська, носить характер безплідного і безцінного поборювання Союзу, як політичної організації в той час, як Союз був і є організацією загально-національною, що не займається стерильною політичною агітацією, а твердо і ясно підтримує національні здобутки чи в політиці, чи в культурі, чи в інших галузях національного життя.

Окремі Громади відповідно своїм силам кожна веде культурно-просвітню роботу, притягає несвідомі елементи, репрезентує колонію на зовні, виявляє матеріальну допомогу своїм членам в різних формах — їдальні, школи, лікування, похорони і т. и., нарешті підтримує центральний орган в його ширшій праці на користь еміграції в цілому. Життя стабілізується. Звичайно, Громади не можуть створити більше, ніж вони мають на те сили, але що торкається особливо національної пропаганди, то, за невеликими виключеннями, всі вони пристосовуються до обставин і удосконалюють свою акцію що-до неї.

Шостий з'їзд Союзу

25-26. У. 1929 року.

6-ий з'їзд Союзу проходить в діловому тоні.

На ньому репрезентовані:

П а р и ж — п. п. Хоменко, С. Смогоржевський, Б. Лотоцький, пані Никитюкова — 4 гол.

Ш а л е т — п. п. Бацуца, Вержбицький, Гербанівський — 4 гол.

Л і о н — п. Іорбатенко — 2 гол.

О д е н - л е - Т і ш — п. Журавель — 3 гол.

Г а в р — п. Баранкевич — 1 гол.

А н е с і — п. Горбатенко — 1 гол.

Члени Генеральної Ради і Контрольної Комісії — 7 гол. Разом — 22 гол.

Громади в Кнютанжі, Крезю і т. д. представників не присилають через брак відповідних коштів.

З'їзд бере участь у великому святі відкриття Бібліотеки С. Петлюри у Парижі, що має стати назавжди національною українською фортецею у Франції. До Союзу приймаються нові члени: Громада в Гаврі, Анесі і Гурток в Саранколені. З'їзд докладно займався земельною справою, справою представництва в Дорадчій Раді. Затвердив наказ своїм делегатам на першу конференцію української еміграції, що мала відбутися через місяць у Празі. Широко обговорив шкільну справу і справу організації еміграції по Союзу. Виніс резолюцію проти «націоналістичної» пропаганди. Заслухав ширший доклад проф. О. Шульгина про працю в Лізі Націй.

Строго діловий характер з'їзду дав дуже багато для виконавчої праці послідувочої Генеральної Ради, що мусіла те все переводити в життя.

З'їзд обрав до Генеральної Ради п. п. Шумицького (головою), членами:

Група учасників шостого з'їзду Союзу (25-26. V. 1929).

Вержицького, І. Косенка, Б. Лотоцького і В. Низитюка, а запасовими п. п. Половика і Бацуцу. До Ревізійної Комісії обрано п. п. М. Ковальського, М. Шульгина і Смогоржевського, а запасовими Горбатенка і Журавля.

Діяльність Генеральної Ради шостого складу.

25-26. V. 1929 — 25-26. V. 1930 р.

Генеральна Рада 6-го складу звернула особливу увагу на шкільну справу. Було засновано спеціальний фонд підтримання шкіл, проведено пропаганду за відкриття шкіл там, де їх ще немає. Проведено представника в Шкільну Комісію Дорадчої Ради Високого Комісара Ліги Націй. Вся ця кампанія не закінчена, але можна сподіватися, що деяких результатів досягнеться. Нарешті, після багатьох зусиль справу збирання членських внесків поставлено майже ідеально. Громади майже нічого не винні скарбниці Союзу. Після багатьох років досягнуто того, що повернуто більшу половину позик, видаваних окремим громадянам.

В листопаді відбуто піврічну конференцію представників Громад — членів Союзу, на якій були делегати від Парижу, Ліону, Шалегу, Шато-де-ла-Форе, Гавру, Оден-ле-Тішу і Крезю. Налагоджено розсилати писаних лекцій, відбуто подорожі членів Генеральної Ради і лекторів до Шалегу, Крезю, Ліону, Гавру, Дамарі, Труа і Монтро. Виявлено допомогу організації Громад в Діжоні, Греноблі, Дамарі і т. д.

Організуючи лекційну справу, думалося запрохати до Франції д-ра Донцова, але не вдалася ця справа через матеріальні і візові утруднення.

Отакі і головніші факти з діяльності Союзу Українських Емігрантських Організацій у Франції за 5 років його існування. Їх досить, щоб зробити де-які висновки загального характеру, щоб оцінувати зусилля його організаторів і мати певність в тому, що українська справа у Франції стоїть на доброму шляху.

Союз повстав, як загально-національна організація з метою практичного організування української еміграції за кордоном. Свої завдання він чим далі, тим більше виконує. Він об'єднує велику більшість українців у Франції, з ним рахуються і чужі, і свої, як Генеральна Рада, так і окремі організації на місцях виявляють діяльність у всіх можливих випадках необхідности чи самопомогги, чи репрезентації на зовні. Союз не лише сам існує і розвивається, але він є і одною з підвалин загально-емігрантського об'єднання, що в своїх далекойдучих змаганнях ще не один раз має прислужитися загально-національній боротьбі за визволення України.

Українська еміграція прибула до Франції з нічим. Після п'яти років праці і змагань вона створила те, чого вже з історії українського руху не викреслити, зробила надбання, які безумовно заважать в остаточній боротьбі українського народу за своє визволення. Грєба сподіватися, що й далі Союз, вірний своїм завданням і реалістичній тактиці, буде розвивати своє життя і служити виразом твчрчости і волі до перемоги усібі української еміграції у Франції.

Що не вдалося славному гетьманові Орликові, те мусить доконати у Франції вірна його заповітам сучасна наша еміграція.

Не змарнуймо часу! Не занехаймо великої ролі, яку нам доручила відограти незрима рука історії.

I. Косенко.

Культурно - просвітне життя української еміграції у Франції.

Культурно-просвітня ація української еміграції у Франції починає а з менту організації Громад і Союзу Громад. Головним чином вона звелася до організування мистецьких товариств, хорів, бібліотек, лекцій, дитячих шкіл, по-де-куди нагчання французької мови, видавництва то-що.

Найбільших результатів досягла вона безумовно в театральній і хоровій справах. Мистецькі товариства і хори довгий час вже існують при Громадах Кнютанській, Шагетській, Оден-ле-Тішській, Крезовській, Ліонській, Омекурській, у Парижі. За п'ять років існування української еміграції у Франції відбулося загалом якихось

150 вистав і концертів, що, відповідно своїй цінності, притягає не лише українську публіку, а й чужу. Українська еміграція на цю справу не жалувала і не жапує грошей і по-де-куди як, напр., в Шалеті, в Ліоні, в Омекурі український театр набуває не лише й цінне театральне майно, костюми, реквізит, декорації. Прагда, лише одна Шапетська Громада має свій театр у власному будинкові, а це не заважає тому, що і другі Громади, хоч і в найманих помешканнях, а це стало прозаядять справу. Збірка афіш і програмів вистав у Франції, яку посідає Бібліотека С. Петлюри, чим далі, тим стає все більш і більш імпресіонуючою і доказовою. Що-до якости укр. емігрантського театру у Франції, то про неї можна було б багато писати, а це це виходить по-за межі теми, що ставить своїм завданням більш сконстатувати існування, ніж входить в деталі оцінювання, що завжди в мистецтві диктується найбільш смаком і звичкою.

Що-до хорового мистецтва, то хоч воно до певної міри зв'язане з театральним, воно процвітає лише там, де є відповідне музичне керівництво. Найбільше хороших концертів відбуваються і відбувається у Парижі. У Парижі свого часу виступав Олександр Кошиць, потім його помішники Кириченко, брати Андрій та Олекса Чехієвські, Миколайчук. З окремих співаків, що дають часом концерти українські слід відмітити артисток Вербицьку, Антоновичеву і т. и. Один раз у Парижі заходами п. Пономаренка з великим успіхом було поставлено в концертному, правда, виконанню «Запорожця за Дунаєм».

Дуже добре співоча справа стоїть в Шалеті під прогом такою тонкого деригента, як п. Володимир Ковган. В інших місцях на провінції спів стоїть скромніше, а це де є українці, там є і спів і замишування ним чужинців, які в цьому відношенні в масі безумовно стоять нижче, ніж загал український. Можна сміливо сказати, що як би українці так і по національно-політичній свідомості стояли високо, як вони стоять в співочому відношенні, то давно може б спромоглися ми досягти і того, за що ми боролися — власної державности.

Коли театральна і співоча справи українською еміграцією плечуться, то нічого подібного не можна сказати про музику. Немає ні окремих музиків, ні тим більше оркестрів. По-де-куди робилися спроби організувати такі, а це з них нічого не вийшло із-за відсутности нагяжного керівництва. Єдиним відрадним укр. явищем музичного порядку у Франції було двоохрічне перебування артиста-кобзаря В. Ємця, що дав чимало концертів і по Громадах, і на французьких сценах, та ще існування молодих кобзарів в Шалеті (п. Татаруля), в Ліоні (п. Рябовол), в Омекурі (п. Загарийський).

Коли звукове мистецтво ще так-сяк існує повсюди на місцях скупчення української еміграції у Франції, то вже емігрантське мистецтво фарби перебуває цілковито в центрі, в Парижі. Українських художників можна бачити лише тут: пані Левицька, Л. Перфецький, Перебийніс, Третяків, пані Зарицька, Омельченко, Хмельюк,

Українське Мистецьке Т-во в Шалеті.

Полісадів і ин.; скульптор С. Литвиненко, аматори, як Сомко. Крім того ще і харківські стипендіяти, як Глущенко, Бабій та ще кільки.

Чи не більше ще, ніж на збудування свого мистецького життя витратила і грошей, і енергії українська еміграція на організації своїх громадських бібліотек, читалень, купівлю книжок, журнал і газет. Майже кожна Громада і кожен найменший гурток має сво бібліотеку. Звичайно ці бібліотеки не рівноцінні, але подекуди вони великі і вартісні (Шалет, Оден, Ліон, Крезо, Омекур, Кнютанж). Їхнє значіння не падає навіть тепер, коли організувалася у Париї велика Бібліотека ім. С. Петлюри, що має стати культурним українським огнищем великого значіння і для українців, і для чужинців.

Українська Бібліотека ім. С. Петлюри в Париї створен Паризьким Комітетом вшанування пам'яті С. Петлюри на пропозицію нинішнього Голови Ради В. Прокоповича. В. 1928 році була організована «Т-во Бібліотеки ім. С. Петлюри», сама ж Бібліотека фактично почала існувати з лютого 1929, коли було найнято для не окреме помешкання. Урочисте відкриття Бібліотеки відбулося 1-го травня 1929 року.

Статут Т-ва зазначає, що «місцем осідку є Париж і не може бути перенесено де-інде». Навіть в разі розв'язання Т-ва «все його майно, за винятком колекцій С. Петлюри (музей при Бібліотеці), має бути передано до аналогічної установи української або французької». Завдання Т-ва «сприяти у Франції студіям, присвяченим вивченню України».

Для того Т-во має на меті: «1. Створити «бібліотеку, читальні, робочі кабінети для осіб, які віддають себе дослідженню України. 2. Зібрати колекцію пам'яток і предметів, зв'язаних з особою покійного С. Петлюри. 3. Організувати спеціальні курси й відчити про все, що торкається України. 4. Впоряджати курси й відчити українською мовою для українців. 5. Сприяти дослідам і розшукам в архівах і бібліотеках для висвітлення відносин поміж Україною і Францією. 6. Видавати твори про Україну. 7. Перекладати з французької мови на українську твори наукові, літературні, підручники шкільні і т. инш. 8. Видавати свій бюлетень».

На чолі Т-ва стоїть Рада, в яку входять: В. Прокопович-голова, 1. Косенко — заступник і скарбник, ген. О. Удовиченко — секретарь та проф. О. Шульгин. Бібліотекарь І. Рудичів.

Книжки до Бібліотеки почали поступати з березня 1927 року. З перших жертводавців на Бібліотеку відгукнулися: Укр. Гром. Видавничий фонд в Празі та п. Вировий в імені Укр. В-ва в Катеринославі. До нині надійшли пожертви книгами й грошіми більше, як від 300 осіб та організацій. Варто відмітити, що пожертви йдуть і від чужинців-французів. В березні ц. р. від удови б. франц. посла в Персії п. Бонен одержано 2000 книг та 1500 журналів-місячників, багато альбомів і малюнків. Українські Громади у Франції відписують свої громадські Бібліотеки, які застаються тимчасом в розпорядженні Громад і існують, як філії Паризької Бібліотеки. Так зробили Громади в Шалеті та в Оден-ле-Тіші. На червень Б-ка має — 5796 книг та окремих чисел журналів до 4000 прим., більш 350 назв, не рахуючи газет та журналів тижневиків. Правда, більшість книг і журналів фр. мовою, але серед них є великої вартости й ціни примірники. В Бібліотеці зібрано також багато матеріалів і документів з нашої визвольної боротьби, та з життя емігранції.

При Б-ці є читальня й Музей. Читальня дістає нині 77 журналів й газет, з яких 56 українською мовою. В Музей, який носить скромну назву «Кімнати пам'яті С. Петлюри», збираються пам'ятки з життя й діяльності С. Петлюри. Тимчасом уставлено там меблі з кімнати, в якій мешкав С. Петлюра перед смертю. Музей цей лише до часу лишається в Парижі і з часом буде переданий до Києва.

При Б-ці засновано окремий відділ «Петлюровіяни», де збирається все, що було писано самим Петлюрою чи про нього.

Бібліотека, уникаючи всього, що носить політичну закраску, потроху робиться центром громадського й культурного життя. Рада

випливає час від часу виклади. В помешканню Б-ки відбуваються сходи аполітичних організацій, як Студ. Громада, Т-го приятелів Пласту, Церковна Рада, тут же відбуваються й театральні репетиції. Сюди ж до бібліотекаря, що тут і мешкає, приходять доглядати «що нового», особливо помітно це було під час процесу СВУ. Само помешкання Б-ки виглядає як Музей: по стінах розвішано мами, малюнки, листівки та різні пам'ятки визвольних часів. Загальна еміграційна нужда не дає змоги поставити справу ширше й багато де-чого ще бракує: нема досить полиць, книги неоправлені. Цеж не дає також спромози набувати нові книжки й треба сподіватися, що з часом всі видавництва будуть надсилати всі свої видання. Для збільшення притоку пожертв Рада Бібліотеки ухвалила оголосити день смерті С. Петлюри — 25 травня кожного року, днем збірок на Бібліотеку.*)

В залежності від матеріяльного свого стану Громада продовжують поповнювати бібліотеку новою літературою. Не можна не відмітити що-до розповсюдження української книжки у Франції видатної ролі, яку зіграла, особливо в роках 1926-1928, книгарня тижневика «Тризуб», що на пільго їх змогах постачала всім Громадам книжки, журнали і все, що потребувалося для їхнього порятування.

Дбаючи про українську еміграцію у Франції і про свою національну школу. В Шателі і Кнютанжі такі існують. Намічаються вони до заснування і в других центрах, де є досить дітей (Ліон і Кресо). Справа ця тяжка, вимагає великих жертв і здатного персоналу. Але українська еміграція у Франції не упадає на душі. Де можна дістає сякі-такі допомоги від заводів і фабрик, вдається навіть до Високого Комісара Ліги Націй, що заснував при своїй Дорадчій Раді спеціальну комісію допомоги дітям еміграції шкільного віку, до якої входить і представник української еміграції у Франції. Коли б гдалося дістати допомогу цій справі міжнародніх установ, вона б безумовно могла стати на більш певний ґрунт, ніж зараз.

Культурно духове життя української еміграції у Франції виявляється ще і в організації української православної автокефальної церкви. На жаль, з огляду на брак коштів і на сильну розвіданність місць осідку парафіян, це життя проявлялося досі найбільш у Парижі, де є церква, але можливо в дальшому таке становище зміниться на краще, і духовне життя організується і на провінції в старий спосіб. Можливо, що організується і уніятська українська парафія, але, очевидно, в цій справі українська політична еміграція, цілком натурально багато зробити не зможе.

Студентське життя зараз також більше розвинулося ніж раніше. Українська Студентська Громада у Парижі існує ще з 1924 року,

---

*) У відозві, яка видана з цього приводу, Рада просить такі пожертви надсилати на адресу бібліотекаря п. І Рудичієа, а саме: I. RUDICEV, 11, Square de Port-Royal, Paris XIII-e

Ширші відомості про Б-ку читач знайде в статті «Дві години в Бібліотеці ім. С. Петлюри» («Тризуб», 25. V. 1930, ч. 20-21 (228-229),

але до 1929 року, студентів було мало і вона майже не виявляла свого життя. Але у минулім році кількість студентів збільшилася, приїхало багато молоді з Буковини, Галичини, Волині. Отже Громада збільшилася і виявляє себе, приймаючи участь, як у громадсько політичній, так і в культурно-просвітній життю нашої еміграції. Помимо участі її у всякого роду святах, виставах, концертах то-що, вона сама робить регулярні збори, на яких одбуває відчити, лекції й доклади:

Розвинулася праця і серед нашої молоді. В минулому році повстало Т-во Приятелів Пласту, на чолі якого став ген.-хор. О. Удовиченко. Було засновано Пластогей Курінь ім. С. Петлюри, начальником і керовником якого є п. Попович, який дуже щиро взявся за працю і завдяки йому пластовий курінь розпочав своє життя. Помимо регулярних зборів, курінь відбуває екскурсії та прогулки. Має зараз вже і де-яке майно, а члени — скаутські однострої.

Говорячи про культурно-розумове життя української еміграції у Франції необхідно ще згадати про її літературну діяльність, або швидше про друки, які вийшли у Франції на еміграції.

З 15 жовтня 1925 року у Парижі почав виходити тижневик «Тризуб», з 1926 р. по 1928 р. виходили большевицькі «Українські Вісти», вийшло два числа шаповалівського «Українського Робітника». Т-во б. Вояків Армії УНР видало два числа «Військової Справи», Головна Еміграційна Рада випустила три брошури, підчас процесу Шварцбарда вийшло дві цінні книжки — проф. О. Шульгина і збірник документів, брошура п. І. Токаржевського-Карашевича — «Симон Петлюра», з'явилося багато статей французькою мовою про Україну в журналах «France Orient», «Prométhée», «Monde Slave» і т. и. Українське Пресове Бюро при місії УНР у Парижі систематично випускає свої комунікати, що її передруковує уся французька і світова преса.

Союз і окремі Громади теж де-що випускали і випускають: бюлетені, відозви, летючки. У Парижі Кошиць видав книжку про свою концертну подорож, редакція «Тризуба» готує до друку франц.-укр. словник, друкує збірник поезій відомого поета Маганюка — «Земля й Залізо» і т. и. Всього цього звичайно мало, але це безконечно багато в порівнянні з тим «нічого», що було раніше.

Велике значіння організована еміграція у Франції надавала і надає справі лекцій, але хоч українська еміграція про них увесь час дбає, справа з ними як стояла, так і стоїть непевно. Своїх сил мало, виписувати з-за кордону тяжко. Проте, з часу повстання Союзу у Парижі і на провінції прочитано було своїми і приїзжими лекторами чимало лекцій на самі різноманітні теми. Серед лекторів відмічаємо проф. М. Славинського, проф. О. Шульгина, В. Прокоповича, проф. П. Ходного, д-ра Мод. Левичького, проф. Щербаківського, проф. Андрієвського, ген. Удовиченка, ген. Сальського, д-ра Л. Чикагенка, проф. О. Лотоцького, проф. Яковлева, І. Токаржевського-Карашевича, інж. Єремїва, Іл. Косенка, В. Ємця, М. Ковальського та ин.

Як ми раніше сказали відчитання лекцій не носило і не носить у

Франції характеру постійності. Воно може стати постійним лише тоді, коли б українська еміграція наша у Франції надбала досить культурних сил. Для цього бажано було б перекинення вільних культурних діячів з других країн до Франції. Це питання, так мовити, культурного складу укр. еміграції у Франції. Він слабкий; культурних сил бракує, бо за працею лише одиниці мають змогу вчитися і ставати в ряд з тими вже готовими культурними робітниками, що виїхали такими ще з України.

Підростає, правда, покоління, що виросло на еміграції. Є у Франції може якихось 15-20 душ укр. середнешкільників, але вони ще молоді та крім того ще хто його знає, що з них вийде; чи будуть вони справжніми емігрантами і так само чи відчуватимуть свій обов'язок, як старша еміграція. А проте, поповнення кадру культурних робітників серед укр. еміграції у Франції має велику вагу ще і з інших причин. Останніми часами до Франції переїздить велика заробітчанська укр. еміграція, що не може сама собі дати ради. Вона стихійно гуртується в «Просвіти», але для того, щоби в тих «Просвітах» був дійсно світ, необхідно, щоб була допомога з боку чи від укр. еміграції, чи зсідти, зсідки ця категорія переселенців походить. Це дуже серйозне питання, бо його незіршення несе з собою денационалізацію і легке піддавання на всяку агітацію. Напр., більшовики у Франції свого часу підійшли були до укр. заробітчан виключно через те, що звернули увагу на просвітню допомогу їм. Звичайно, це більшовикам не допомогло, бо вони робили просвіту не для просвіти, а для прищиплення брехні, але спростовувати того факту, що, як зручні тактики, пішовши на це, вони певних результатів були досягли, ніяк не можна.

Культурно-просвітня національна діяльність укр. еміграції у Франції направлялася не лише на самоудосконалення, а й на удосконалення і зовнішнє; вона завжди була і пропагандою. Союз і окремі Громади словом і ділом увесь час ведуть атаку на маґоросійство, на несвідомість національну. Де лише можна відтягають вони від ворогів українські душі. Це тим легше робити, чим вище пропаганда стоїть культурно.

Черговими проблемами укр. культурно-просвітньої праці у Франції є:

Поставлення на належну височінь дитячої національної освіти.

Посилення культурно-національної пропаганди серед заробітчан і малоросів.

Чи з сторонньою допомогою, чи без неї українська еміграція у Франції це все мусить виконати, яких би жертв це їй не коштувало.

Необхідно, щоб українська еміграція залишила по собі глибокий слід, щоб в результаті її праці відновився той культурний зв'язок, який колись існував між Україною і заходом і який потім увірвався на шкоду Україні. Цей великий принцип мусить освітлювати всю нашу еміграційну культурно-освітню роботу, що є не просто собі забавкою і

розвагою, а серйозним ділом, ділом готування для України культурних робітників, необхідних всякій нації, яка хоче самостійно жити і розвиватися.

І. Заташанський.

Товариство б. вояків Армії УНР у Франції.

Ніщо так не об'єднує людей, як служення одній ідеї та боротьба за неї, особливо, коли ця боротьба оми́та кровю. Ось чому серед вояків Армії УНР почуття єдності і братерство є дуже міцні.

В 24 році, коли перші партії вояків, в силу склавшихся обставин, примушені були з сумом відриватися від рідної армії та їхати шукати кращої долі по різних країнах, повстало питання про підтримання дальшого зв'язку та єдності серед вояків. Це питання було вирішено в спосіб створення Товариства б. вояків Армії УНР.

Таке Т-во повстало і у Франції — 15 травня 1927 року. Спочатку невелика організація, вже в 30 році перетворилася в міцний і солідний осередок вояків, перебуваючих у Франції.

Т-во поставило собі дуже скромне завдання: моральна і матеріальна підтримка своїм членам. В обсяг цієї праці увійшло: культурно-освітня праця, залагодження різних життєвих питань і, нарешті, турбота про долю хворих інвалідів.

В справі культурно-освітній чимало зроблено. Видання журналу, різних брошур, влаштування бібліотеки та инш.

До залагодження життєвих потреб треба віднести справи: влаштування на працю, допомоги хворим, інформації та инш. В цій галузі на протязі трьохрічного існування Т-ва залагоджено кілька сот різних справ.

Особливо болуче питання, є про допомогу хворим і інвалідам. Це питання провадиться в життя цілком і раціонально. Було засновано «інвалідний фонд» в який до 1 тразня поступило до 30.000 франків.

Куплено до 2000 кв. метрів землі під Парижем, на якій передбачається будівля «дому відпочинку».

Але ж робота в галузі матеріальної і моральної підтримки не могла задовольнити Т-во. Життя штовхає Т-во до роботи національної — серед чужинців.

З цією метою використовує то всі можливості, щоби повести широку пропаганду про українську визвольну боротьбу та з окрема і ознайомлення з Армією УНР.

В 26 році Т-во приймає участь в міжнародньому з'їзді бувш. комбатантів в Люксембурзі.

Наз'язує зв'язки з організаціями старих комбатантів різних народів. Ця, так мовити, підготовча праця дає свої корисні наслідки.

Вже делегати Військового Товариства завжди запрошуються на різні урочисті свята, зібрання, а в день погребу маршала Фоша, делегація українських вояків зі своїм стягом приймає участь в процесії нарівні з іншими.

На 1 військовому З'їзді, що відбувся в Парижі в грудні місяці 29 року, було представники від фр. і італійських комбатантів, Грузії та Азарбейджану.

Ця національна робота сьогодні прекидається і на провінцію, де члени Товариства повласній ініціативі в достойний спосіб репрезентують Українську Армію. Так в м. Крезе, наші вояки приймали участь в урочистому відкритті пам'ятника фр. воякові.

Нарешті в травні міс. б. р. Товариство було прийнято до Національної Федерації фр. Комбатантів, головою якої є військовий міністр п. Мажино. На конгресі, що відбувся в м. Ман, українським делегатам було виявлено чимало уваги.

Перед Товариством ще багато праці, як в залагодженню питань внутрішнього характеру, так і національної роботи назовні. Треба вірити, що дисципліна, свідомість і єдність, яка існує поміж членами Товариства, допоможуть в майбутньому ще з більшим успіхом провести в життя ті чергові задання, які стоять перед Товариством.

Б. В

Перша Українська Громада на терені Франції в Кнютанжі.

Українське громадське життя у Франції нараховує вже шість літ існування. Де-які Громади мають вже за собою досить поважну історію і, коли архиви їх схоронятимуться, як слід, то для майбутніх дослідувачів життя еміграції, вони стануть у великій пригоді.

Першими творцями Громад у Франції були українські вояки, інтерновані в Польщі, що на початку 1924 року перетранспортовувалися за допомогою комісаріату Ліги Націй на працю до Франції, групами в кілька десятків чоловік. Перша така група в кількості 57 душ бувших старшин та козачів прибула до Франції 12 лютого 1924 року і приміщена була на працю на металургічному заводі Кнютанжу. Ця група заснувала першу Громаду в Кнютанжі. Про неї і хочу поділитися своїми спогадами, не тому тільки, що був в числі перших її ініціаторів, а ще й тому, що Кнютанж дав імпульс до життя майже всієї еміграції у Франції, і сама Громада творилася у відмінних умовах, чим де б то не було, і творилася вона людьми в більшості таки-

ми, що може тільки в перший раз прикласти рук до громадської роботи, і керуватися в праці не досвідом, а лише почуттям.

Я омину все, що стосується вражіння від цілком нових обставин життя, в яких опинилися ми після 3-х літнього сидіння в польських таборах, бо це забрало б багато місця. Оповідатиму лише про громадське життя і взаємовідносини з чужинцями.

В Кнютанжі ми вже застали чоловік 200, а може й більше, росіян, бувших добровольців. Поява українців була для них якоюсь сенсацією. Складалося таке вражіння, що ці люде про українців чути то чули, але щоб і у Франції вони появились, то цього не припускали. З початку придивлялися до нас із здивованою цікавістю, а вже через кілька днів цікавість перейшла в гостру ворожнечу, як придивилися, що ми таки справді вважаємо себе за українців. Взаємне ворогування виявлялося скрізь і всюди, де тільки зустрічається українець з москалем. На це починали звертати увагу чужинці при праці, по цьому пізнавали, що зустрілися дві ворожих національностей, розпитували хто ми і що ми, чому навіть за працею завжди сваримося.

Росіяне мали серед себе досить людей, що володіли мовами, а через це займали багато упривилеєваних місць в адміністрації фабрики. Сам головний директор п. Шарбо відносився до них з особливою симпатією, бо сам жив довший час в Росії. Про те організації не було в них жадної, жили розрізнено, займалися п'ятикою, скарками і тільки.

Перший тиждень проживи і ми без жадної думки про якусь організацію. Незвична тяжка праця впливала надто втомлююче.

Дирекція фабрики очевидно придивилася, що брак організації деморалізує люде і коли вони самі нічого не можуть вдіяти, то треба їм допомогти; вона задумує заснувати російський клуб.

На другий день нашого перебування ми несподівано отримуємо запропонування росіян вступити в цей клуб, при чому це запропонування передавалося в такій грубій формі, що, мовляв, ми такі ж руські люде, і що їх дивує, що ми так тримаємося видуманої колісь України. На роздумування дали нам три дні.

Ця подія зворушила нашу братію і в кінці лютого місяця (точної дати не пригадую) увечері всі вільні від праці українці зібралися на збори, щоб дати нагежну відповідь росіянам і поміркувати, як маємо жити ми далі. Запропонування росіян на цих зборах з обуренням було відкинено і постановлено закласти свою організацію під назвою «Українська Громада в Кнютанжу». Обрано тимчасову Управу, якій і доручено було в найкоротший час виробити статут Громади і подбати про випуску українських газет та журналів. З цього дня я і вважаю народження Громади, тому назвав і першою Громадою у Франції, бо на цю назву претендує Паризька Громада, але, як не помиляюся, то про народження її оголошено 4 березня.

Москалі, одержавши відповідь про утворення своєї організації, впрост скаженіли, а ті з них, що займають посади в бюро, пускали чутки, що директор загоду п. Шарбо знає лише росіян і не допустить утворення і легалізації у райнської сепаратної організації, а перебу-

вання в ній загрожує всякими неприємними наслідками, включно до звільнення з праці, і надалі фабрика виписувати українців більше не буде. Такі терористичні чутки де-кого налякали, бо на другі загальні збори, що скликалися для прийняття статуту і вибору Управи, явилось лише 24 чоловіки з 47 вільних на той час від праці. Тут вже роздавалися голоси, чи не залишити на де-який час це діло, а то, як не легалізують нас, то попадаємо під нелегальщину, а це Бог зна чим тхне, по-друге, з Польщі треба витягнути, як мога бі-ьше людей, бо через ліквідацію таборів люде залишаються на призволяще, а ми мовляв спричинимось своєю поведінкою, що їх до Франції не візьмуть. Сама Управа не могла дати твердої відповіді, нікто з нас не знав мови, місцевих законів, чи допускають вони утворення таких організацій, ні з ким не говорили, а директор був такий великий пан, що до нього трудно було доступитися та якось нікому не приходило в голову, щоб з'ясувати йому стан річей та запитати, чи правдиві ті ляки, що в його імені пускають росіяне. Дозодилося говорити на підставі внутрішнього переконання, що Франція республіка свободи і не може того бути, щоб нам було заборонено жити своїм національним громадським життям, не може бути, щоб влада чиниға нам утиски, раз ми нічим не порушуватимемо спокою держави. Така мога була не для всіх переконуючою. Статут Громади було прийнято лише 15 голосами, що росписалися як громадяне-фундатори. На Управу поклали обов'язок найти шляхи до легалізації Громади.

Велику прислугу Громаді на той час зробив п. Столяренко, що вже довший час перед тим працював в Люксембурзі, а перед нами приїхав на працю до Кнютанжу. За його допомогою було перекладено статут на французьку мову, він і вів перемови з владою що-до легалізації.

Побоювання, що дирекція нам зможе нашкочити, залишалися.

Управа Громади надіслала докладні звіти про наше становище до Центрального Комітету в Польщі, і п. Галяфре в Парижі просила подати юридичні поради в справі легалізації, але, здається, відповіді від них не одержали. На той час як раз в російській газеті було оголошено про народження Української Громади в Парижі, сиюно при цьому врадувалися. Тепер, думали, будемо мати до черпання порад, вказівок, бо там зібралися старі громадяне. Зараз же настрочив я величезного листа до них, перерахував все, що в нас діялось і просив знов же таки вказівок що-до легалізації, бо треба сказати, що в мерії, куди здали ми статут нічого нам не змогли сказати, як з ним буде, не відомо, мовляв, як префект подивиться.

Замість очікуваної конкретної відповіді на цілий ряд запитань, отримали ми з Парижу маленького папірця підписаного Романовим-Гловацьким приблизно такого змісту: «З приємністю довідалися про утворення Української Громади в Кнютанжі і при цій нагоді доводимо до Вашого відома, що наша Громада стрімить до об'єднання всіх українців у Франції, а тому запропоновує Вашій Громаді вийти до нашої Громади, як філія. В разі Вашої згоди повідомте, як найскорше».

Така лаконична записочка не могла, звичайно, викликати бажання віддатися в обійми Паризької Громади, а ігнорування наших запитів, таких пекучих тоді для нас, показало, що шукати помочі і поради в них нема чого. Запропоновання п. Романова-Глозацького загальними зборами було відкинено. Громада черпала сили сама в собі і помалу ставала на ноги. Винайняла помешкання, появилася українська література, відбували збори, ніхто нам перешкод не чинив, що правда з дирекцією не мали жадного зв'язку, вона нас не визнавала, але й не зачіпала, на праці розмежень не робила, побоювання що-до яких будь ускладнень проходили.

На початку травня місяця приїхало з Польщі ще поперх 50 чоловік і більшість з них зараз таки вступила в Громаду. Цінним дуже було вступлення знаного диригента хору п. Ковгана, з його появою організовано маленький хор, почали готуватися до концерту. Громада кріпла з кожним днем, викликаючи заздирість в росіян, бо клубу свого вони ще не заклали, не вважаючи на моральну і навіть матеріальну поміч дирекції фабрики.

В другій половині травня місяця відбулося якесь французьке свято, не пам'ятаю вже яке; місцева влада уряджувала ввечері похід із смолоскипами і запросила також організації чужинців прийняти участь в цьому поході із своїми прапорами. Таке запрошення отримала і Українська Громада. Цей маленький папірець адресований на ім'я «президента Української Асоціації», що запрошував нас на рівні з другими державними націями, додав великої втіхи. Ми вважали це за великий здобуток. Це ж мала бути мабуть перша прилюдна маніфестація українського імени. Наш прапор мав розвіватися поруч з іншими національними стягами. О 8 год. вечера всі громадяне поперх 80 чол. вишикувалися біля свого помешкання, ззідти по голоеній вулиці рушили до збірного пункту. Впереду несли великий жовто-блакитній прапор із написом по французьки «Українська Громада в Кнютанжі», а як стемніло, то було запалено великого лихтаря, оклеяного жовто-блакитніми паперами з державним гербом і написом Громади. По дорозі зустрічав нас великий натовп народу і з цікавістю вчитував наші написи. До речі треба вказати, що росіяне участі в поході не приймали, вони не мали ще організації, а через те не одержали запрошення.

Маніфестація ця випала дуже на користь нам; по-перше, факт запрошення виявив наше правне становище і спричинився до збільшення членів Громади за рахунок тих, що досі стояли осторонь, не маючи довір'я до організації. По друге, чужинці прийняли нас за поважну дисципліновану організацію, а найбільше коментувався наш виступ серед росіян, і вони найбільше спричинилися до популяризації Громади, бо, самі того не помічаючи, говорили про нас такі хороші речі, що ми самі в собі їх не находили.

Після цього зацікавилася і дирекція нами. Якось через тиждень чи два помішник директора п. Вейлянд попросив дати йому для ознайомлення статут, а через кільки днів визвав до себе Управу Громади і зробив таке запропоновання: дирекція, мовляв, згодна визнати ук-

ТРИЗУБ

тижневик політики, культури, громадського життя та мистецтва, заснований, Вяч. Прокоповичем, виходить в 1930 році по старому що-неділі в Парижі при участі тих самих співробітників.

Умови передплати на 1930 рік.

У Франції на рік — 80 фр., на півроку — 40 фр., на три місяці — 20 фр.
на один місяць — 8 фр., окреме число — 2 фр.

	1 рік.	1-2 року	3 місяці	1 місяць	окр. чис.
ЧЕХІЯ	80 к. ч.	40 к. ч.	20 к. ч.	10 к. ч.	3 к. ч.
ПОЛЬЩА	25 зл.	15 зл.	8 зл.	3 зл.	1 зл.
РУМУНІЯ	500 леїв	300 л.	150 л.	50 л.	20 л.
НІМЕЧЧИНА	12 мар.	6 м.	3 м.	2 м.	0,50 м.
СПОЛ. ШТАТИ П.А.	3 дол.	1,5 д.	1 д.	0,40 д.	0,10 д.
КАНАДА	3 дол.	1,5 д.	1 д.	0,40 д.	0,10 д.

У Парижі набувати в книгарні В. Поволоцького, 13 rue Bonaparte, Paris VI.

За кордоном журнал передплачувати й набувати можна у представників «Тризуба»: 1) В Канаді — W. Sikewich, 512 Bannermann av. Winnipeg, Man. 2) В Румунії — Dm. Herodot, Strada Delea Veche, 45. Bucarest. 3) В Чехословаччині — П р а г а: Pl. Filonovic. Horni Cernosice u Prahy, c. 107; П о д е б р а д и — у п. Ліневича. Pension Domovica. c. 1. Podedbrady. 4) В Польщі — J. Lipowski, Podwale 16, m. 15. W a r s z a w a для грошових переказів — пошт. рахунок 13.435 Warszawa, Jan Lipowski. 5) В Спол. Штатах «Surma Book», 103. Av. A. New York, N. I., U. S. A.

Редагує — Комітет.

Адміністратор : Іл. Косякко.

Le Gérant : M-me Perdrizet.

Редакція і адміністрація: 42, rue Denfert-Rochereau, Paris(V)

Tél. Danton 80-03.

Для переказів у Франції: «Le Trident», chèque postal 898.50, Paris.